SFÂNTUL IERONIM

Dialog împotriva luciferienilor

Colecţia cărţilor de seamă

Redactor: Eugenia Petre

Coperta „Fericitul Ieronim"
Mănăstirea Căldăruşani

Şos. Ştefan cel Mare nr. 2, sector 1,
71216 Bucureşti, România
Tel.: (00401) 210 45 93, Fax: (00401) 210 69 87
Str. Bucur nr. 18, sector 4
70749 Bucureşti, România
Tel.: (00401) 330 80 06

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
IERONIM, sfânt
Dialog împotriva luciferienilor / sfântul Ieronim. - Bucureşti :Paideia, 1999
112 p. ; 17 cm. - (Colecţia Cărţilor de seamă)
ISBN 973-9368-45-X

SFÂNTUL IERONIM

DIALOG ÎMPOTRIVA LUCIFERIENILOR

(Disputa unui luciferian și a unui ortodox)

Introducere, traducere și note:
DAN NEGRESCU

PAIDEIA

Traducerea în limba română a fost făcută după S. Eusebii Hieronymi DIALOGUS CONTRA LUCIFERIANOS, textul aflat în J. P. Migne, Patrologiae Cursus Completus, Series Latina, tomus XXIII, 1883, col. 163 - 192.

Ieronim sau paideia lui Ianus

Simetria lui Ianus nu putea fi decât romană. A privi înapoi (fără mânie) şi înainte, cu aceeaşi detaşare, poate însemna şi a-ţi privi cuviincios fostul duşman, dar şi a-l cerceta cu interes pe viitorul adversar.

Ianus nu putea fi decât roman, căci cei ce i se închinau învăţau din trecut (cinstirea mai marilor în timp – maiores, ocrotirea foştilor duşmani, de la care se putea mereu învăţa ceva) şi scrutau cu atenţie viitorul, în egală măsură. Iar în Cetatea vechiului Ianus, disputele nu puteau fi decât simetrice, lucru pe care îl va dovedi şi creştinul Ieronim care, înainte de toate, era însă roman, deci spirit ianuar. Deja titlul propus este de o perfectă simetrie: disputa este atât a luciferianului, cât şi a ortodoxului (vezi consideraţiile legate de titlu la nota 1), căci logic gândind, un dialog între doi adversari le aparţine în egală măsură, dacă sunt viabili; dialogul între doi potrivnici nu poate fi contra unuia, de vreme ce fiecare se apără corespunzător, ci trebuie să fie (parafrazând o cugetare) un mic război al amândurora împotriva amândurora.

Mai mult decât oricare dintre marii săi contemporani creştini (chiar întrecându-l pe Augustin)

Ieronim sacrifică apologia unilaterală, atât de dragă creştinilor, în favoarea simetriei, a echilibrului (mergând însă, uneori, după cum bine s-a remarcat, până la a se contrazice pe sine, ceea ce conferă dialogului o aparentă neclaritate, pe alocuri).

E mai curând o *intemplatio*, decât o oarecare întâmplare, faptul că disputa se poartă sub un portic, căci Ianus veghea pasajele şi porticurile Romei. Disputa, până şi în forma ei primară, vehementă, stă sub semnul echilibrului ianuaric: ambele chipuri poartă „însemne", în mod reciproc.

De fapt, în esenţă, e unul şi acelaşi chip, căci, până la un punct, Ieronim este şi ortodoxul şi luciferianul; umanismul şi omenia sunt două coordonate în faţa cărora Ieronim nu poate da înapoi din motive apologetice unilaterale, astfel încât lauda adusă lui Lucifer ereziarhul, nu face decât să-l dovedească întâi roman şi abia apoi creştin. A fi Ianus nu înseamnă a fi „cu două feţe", căci zeul însuşi era „bifrons" – cu două frunţi –, ci a înţelege şi gândirea celui ce ţi se opune; astfel doctrina lui Ieronim (o va dovedi strălucit în *Despre bărbaţii iluştri*) este în plan cultural, în primul rând, paideia lui Ianus. Doar astfel victoria poate fi a amândurora, doar astfel înfrângerea unuia prin supunere, poate fi simţită de acesta ca o victorie, doar astfel fostul duşman poate deveni cetăţeanul ocrotit de azi; dar, în orice dispută sau luptă, sfârşitul trebuie să stea sub semnul *unei* victorii, în fapt. Oricât de generos, sau poate tocmai de aceea, Ieronim ştie că adversarii „mai uşor pot fi învinşi decât convinşi". Dar, spune tot el undeva, „a te supune înţeleptului înseamnă libertate".

S-ar părea deci că individul „bifrons“, deplin fiind, sfârşeşte prin a nu avea adversari, dar Ieronim însuşi ne arată că lucrurile nu stau astfel.

Într-o epistolă (XXVII) către distinsa-i prietenă Marcela, tânărul venit la Roma se plânge de fruntea încuiată a unor coreligionari de ai săi, adversari ai oricărei noutăţi, pretinşi unici deţinători ai tradiţiei şi ai inspiraţiei evanghelice. Mare trebuie să fi fost furia generosului Ieronim împotriva unifruntaţilor săi, de vreme ce îi consideră măgari bipezi şi *homunculi* (oameni debili, avortoni). De altfel, înverşunarea acelora va fi şi cauza plecării lui Ieronim din Roma. Va duce însă până în Ţinuturile Sfinte binefacerile ascultării părţii adverse, astfel că tot ce va scrie, va sta sub semnul generozităţii şi al ocrotirii adversarului supus prin propria-i voie; în buna tradiţie romană, când *hostis* devine *hospes*.

Aceasta poate fi, în fond, lecţia lui Ieronim sau paideia lui Ianus: a privi înapoi (fără mânie) şi înainte, cu aceeaşi detaşare, a-ţi privi cuviincios fostul duşman, dar şi a-l cerceta cu interes pe viitorul adversar.

Dan Negrescu

Dialog împotriva luciferienilor

(Disputa unui luciferian şi a unui ortodox)[1]

1. *Prolog*[2]

Nu demult[3], s-a întâmplat ca un oarecare adept[4] al lui Lucifer[5], confruntându-se cu un fiu[6] al Bisericii într-o supărătoare flecăreală, să dezlănţuie o înverşunare câinească.

Susţinea că lumea întreagă este a diavolului şi (precum au obiceiul aceia să spună) că Biserica a devenit un lupanar[7].

Celălalt, dimpotrivă, se apăra raţional, dar într-un loc şi un moment total nepotrivite, susţinând că Christos nu murise fără vreo cauză, şi că Fiul lui Dumnezeu nu se coborâse doar din pricina şubei sarde[8].

Ce să mai zic? în timp ce făcliile deja aprinse, în pieţe şi străzi, mântuiau şi ascultarea celor din jur, iar noaptea punea prag în dizordonata gâlceavă, cei doi, – ducându-şi fiecare chipul mânjit de scuipatul celuilalt – s-au retras.

Cei ce au fost de faţă au luat totuşi hotărârea ca a doua zi, dis-de-dimineaţă, să se adune din nou sub porticul retras. Acolo, după ce veniseră toţi, – fiecare după propriu-i plac – s-a considerat potrivit ca vorba celor doi să fie reţinută de scribi.

2. *Despre eretic trebuie să se vorbească precum despre păgân*

Şi astfel, după ce toţi au luat loc, a zis

LUCIFERIANUL HELLADIUS: Vreau să mi se răspundă întâi, dacă arienii sunt creştini, sau nu?

ORTODOXUL[9]: Mai mult chiar, eu întreb: oare nu toţi ereticii sunt creştini?

L. Pe acela pe care l-ai numit eretic, l-ai negat ca şi creştin.

O. Aşadar, ereticii cu toţii nu sunt creştini?

L. Chiar mai înainte ai auzit.

O. Dacă nu sunt ai lui Christos, sunt ai diavolului.

L. Nimeni nu se îndoieşte de aceasta.

O. Dacă sunt însă ai diavolului, nu are importanţă că sunt eretici sau păgâni.

L. Aceasta n-o dezmint.

O. Am stabilit, aşadar, între noi, că despre eretic trebuie să se vorbească precum despre păgân.

L. Stabilit cu claritate.

O. Întreabă acum, după voie, căci am căzut de acord între noi asupra faptului că ereticii sunt păgâni.

L. Ceea ce voia să deducă întrebarea mea, anume că ereticii nu sunt creştini, a fost deja exprimat. Rămâne acum concluzia.

Dacă arienii sunt eretici, iar eretici sunt cu toţii păgâni, atunci şi arienii sunt păgâni. Dacă arienii sunt însă păgâni şi – se ştie – nici o însoţire a Bisericii nu poate avea loc cu ei, deci cu păgânii, e evident că Biserica voastră, ce-şi admite episcopii dintre ei, nu-i recunoaşte atât pe aceştia, cât pe sacerdoţii de pe Capitoliu; iar prin aceasta Ea ar trebui numită, mai curând adunarea[10] lui Antichrist, decât Biserica lui Christos.

3. *Euharistia*

O. Iată, s-a împlinit profeţia: mi-a pregătit capcana şi însuşi a căzut în ea.

L. În ce fel?

O. Dacă, precum spui, arienii sunt păgâni, iar însoţirile lor sunt tabere ale diavolului, cum îl primeşti pe cel botezat în tabăra diavolului?

L. Îl primesc, dar căindu-se[11].

O. Tocmai ceea ce spui, nu înţelegi. Oare îl admite cineva pe păgânul care se căieşte?

L. Eu am răspuns, fără ocolişuri, la începutul conversaţiei, că toţi ereticii sunt păgâni. Dar, pentru că argumentarea interogativă a fost înşelătoare, oferindu-ţi victoria primei întrebări, mă voi referi la a doua, în legătură cu care afirm că laicul, venind de la arieni, trebuie primit căindu-se, pe când clericul nu.

O. Ei bine, ceea ce-mi spui că am obţinut cu prima întrebare, am obţinut şi cu a doua.

L. Lămureşte-mă, cum ai obţinut?

O. Nu ştii că şi laicii şi clericii îl au pe Christos unicul, că Dumnezeu nu este unul pentru neofiţi şi altul pentru episcopi? Aşadar, cel ce-i primeşte pe laicii penitenţi, de ce nu i-ar admite şi pe clerici?

L. Nu e acelaşi lucru să verşi lacrimi pentru păcate, sau să atingi cu mâna trupul Domnului; nu e acelaşi lucru să te arunci la genunchii fraţilor, sau să-i serveşti poporului euharistia dintr-un loc sublim. Una este să jeleşti pentru ce ai fost şi alta e să trăieşti întru glorie în Biserică, neluând în seamă păcatul.Tu, pângăritorul, care până mai ieri îl predicai pe Fiul lui Dumnezeu ca pe creatură, tu care, mai rău decât evreii, zvârleai zi de zi în Christos pietrele blasfemiilor – mâinile fiindu-ţi pline de sânge – tu, al cărui stil[12] a fost lance soldăţească, tu, adulterul, să pătrunzi în fecioara Biserică, la rotirea unei singure zile? Dacă te căieşti că ai păcătuit, părăseşte-ţi îndatorirea de slujitor al Divinităţii; dacă eşti încredinţat că ai păcătuit, rămâi până la capăt ceea ce ai fost.

4. *(lipseşte titlul)*

O. Vorbeşti ca un orator, iar de la subtilităţile goale ale disputelor ai dat năvala către câmpiile neîngrăditei vorbării declarative. Sfârşeşte odată, rogu-te, cu locurile comune şi întoarce-te la pas între limitele fireşti; mai apoi, dacă îţi va fi pe plac, să înlănţuim ideile pe larg.

L. Nu e nici o vorbărie declarativă. Durerea învinge răbdarea; propune după voie, argumentează cum vrei, niciodată nu mă vei convinge că e acelaşi lucru episcopul cu laicul care se căieşte.

O. Deoarece susţii cu îndârjire că unul ar fi înţelesul episcopului şi altul al laicului, îţi acord, în folosul disputei noastre, ceea ce ceri: nu mă voi ruşina să dau mâna cu tine, dacă îmi vei face loc.

Explică-mi, de ce pe laicul venind de la arieni îl primeşti, dar pe episcop nu?

L. Îl reprimesc pe laicul ce mărturiseşte că a rătăcit. Şi Dumnezeu preferă căinţa păcătosului, decât moartea sa.

O. Aşadar, reprimeşte-l şi pe episcopul care mărturiseşte că a greşit, căci Dumnezeu preferă căinţa păcătosului, decât moartea acestuia.

L. Dacă mărturiseşte că a greşit, de ce rămâne episcopul neclintit? Să renunţe la sacerdoţiu şi accept iertarea penitentului.

O. Îţi voi răspunde chiar prin cuvintele tale. Dacă laicul mărturiseşte că a greşit, oare cum rămâne el neclintit? Să părăsească sacerdoţiul laicului, adică botezul, iar eu îi acord iertarea penitentului. Căci este scris: „Ne-a făcut pe noi stăpânire şi preoţi lui Dumnezeu Tatăl Său". (Apocalipsa, I, 6) Şi din nou: „Neam sfânt, sacerdoţiu conducător, popor dobândit". (I Petru, II, 9)

Tot ceea ce nu-i este permis creştinului, îi este comun atât episcopului cât şi laicului. Cel ce se căieşte osândeşte cele dinainte. Dacă episcopului penitent nu-i este permis să rămână ceea ce fusese înainte, nici laicului, ce se căieşte, nu i se îngăduie să rămână în aceea spre al cărei folos îşi mărturiseşte căinţa.

L. Pe laici îi reprimim, pentru că nimeni nu s-ar întoarce, dacă ar şti că trebuie să fie rebotezat; altminteri s-ar ajunge ca noi – dacă aceia ar fi respinşi – să devenim cauza perdiţiei lor.

O. Prin aceea că îl reprimeşti pe laic, tu salvezi un singur suflet; eu însă, reprimindu-l pe episcop, aş zice că salvez, nu o cetate cu locuitorii ei, ci ţinutul universal al Bisericii căreia îi stă el în frunte ca părtaş ce, odată alungat, pe mulţi i-ar trage cu sine în năruire.

Din această cauză vă cer eu vouă ca raţionamentul, pe care susţineţi că îl urmaţi în reprimirea celor puţini, să-l oferiţi chiar pentru salvarea întregii lumi. Deşi aceasta nu vă este pe plac şi sunteţi atât de neîndurători, ba chiar iraţional de neiertători, încât să-l consideraţi duşman al lui Christos pe cel ce a dat botezul, pe acela care şi-a primit fiul, noi nu facem lucruri potrivnice nouă înşine: fie îl reprimim pe episcop cu poporul pe care l-a creştinat, fie, dacă nu-l reprimim pe episcop, ştim că şi poporul trebuie respins.

5. *Episcopul, mirodenia Bisericii sale. Plânsul Bisericii pentru cei ce se căiesc. Cartea celor doisprezece Profeţi. Ochiul Bisericii este episcopul.*

L. Te întreb implorând, oare n-ai citit acea maximă despre episcopi? „Voi sunteţi sarea pământului. Dacă însă sarea va fi smintită, ce să mai sărezi? la nimic nu mai e bună, decât să fie aruncată afară şi călcată în picioare de oameni." (Matei, V, 13)

Dar şi în faptul că sacerdotul îl roagă pe Dumnezeu pentru poporul păcătos, atunci când o face şi pentru ierarh, nu poate fi un cu totul altul care să ceară cruţarea[13]. Aceste două cărţi ale Scripturilor converg către acelaşi înţeles. Căci, precum sarea face orice mâncare să fie gustoasă, neexistând altceva atât de plăcut fără de care gustul să poată avea savoare, tot astfel şi episcopul este mirodenia întregii lumi, a Bisericii îndeosebi, cel care – dacă s-ar fi smintit fie prin negare, fie prin erezie, fie prin poftă trupească, sau, ca s-o spun într-una, prin toate păcatele – de la cine altul ar putea primi gust, când el însuşi era mirodenia tuturor?

Ierarhul îi oferă laicului propria ofrandă, pune mâna deasupra[14] lui, invocă întoarcerea Sfântului

Spirit şi astfel, pentru ca sufletul să-i fie salvat, celui ce fusese încredinţat Satanei întru pieirea trupului, îl reîmpacă în altar, printr-o rugăciune nerostită în popor; şi nu-i încredinţează sănătăţii vreun mădular, înainte ca toate părţile trupului să fi plâns laolaltă. Tatăl îşi iartă, desigur, cu uşurinţă fiul, când mama se roagă stăruitor pentru rodul pântecelui ei. Aşadar, dacă cel pe care l-am numit cu rangul de laic penitent este redat Bisericii, urmează iertarea, bineînţeles, dacă a fost precedată de îndurerare; este clar că ierarhul urnit din rangul său, nu poate fi repus în acelaşi loc, deoarece fie va fi lipsit de sacerdoţiu – ca penitent – fie, stăruind în onoarea rangului său, nu ar putea fi readus în Biserică prin rânduiala celui ce se căieşte.

Tu pângăreşti acum savoarea Bisericii, cu smintită sare; tu îl repui la înălţimea altarului pe acela care, azvârlit afară, ar trebui să zacă pe grămada de bălegar, spre a fi călcat în picioare de toţi oamenii. Şi atunci unde va fi acel precept al Apostolului? „Se cade ca episcopul să fie lipsit de fărădelege, ca rânduitor al lui Dumnezeu“. (Tit, I, 7) Şi din nou: „Să se dovedească fiecare pe sine şi astfel să se apropie“. (I. Corinteni, XI, 28)

Unde e avertismentul dumnezeiesc: „Nu aruncaţi mărgăritarele voastre înaintea porcilor“? (Matei, VII, 6) Dacă aceasta o înţelegi la modul general, în legătură cu toate, cu atât mai necesar este să fie luată în seamă legat de ierarhi, de vreme ce chiar şi referitor la laici se prevede acest lucru. Dumnezeu spune prin Moise: „Despărţiţi-vă de corturile acelor oameni cu totul neîmblânziţi şi să nu fiţi atinşi de nimic ce e al lor, ca să nu pieriţi deodată întru păcatul acelora“. (Numeri, XVI, 26) Şi, din nou, în cei doisprezece

Profeţi: „Ofrandele lor sunt precum pâinea durerii; toţi care o mănâncă se mânjesc“. (Osea, IX, 4)

Şi în Evanghelie spune Domnul: „Opaiţul trupului este ochiul“, adică lumina Bisericii este episcopul, „deci, dacă ochiul tău va fi neprihănit, întregul tău corp va fi strălucitor“. (Matei, VI, 22) Căci, în timp ce ierarhul predică adevărata credinţă, întunecimile se risipesc din inimile tuturor. Şi ne arată cauza: „Iar lampa nu se aprinde şi se pune sub baniţă, ci deasupra sfeşnicului, să le strălucească tuturor ce sunt în casă“. (Matei, V, 15)

Adică, Dumnezeu aprinde flăcăruia ştiinţei sale în episcop, nu doar spre a-i lumina acestuia, ci spre a le fi de folos tuturor. Şi în continuare spune: „Dacă ochiul tău va fi de nimic, întregul trup va fi întunecat. Deci, dacă lumina care este în tine, e întunecime, dar întunecimile cât vor fi de mari!“ (Matei, VI, 23) Şi pe bună dreptate; căci, de vreme ce episcopul a fost statornicit în Biserică, pentru ca poporul să fie înfrânat de la greşeală, cât de mare va fi totuşi aceasta în el, când, însuşi cel care-l învaţă, rătăceşte! Cum îl poate scăpa de păcate tocmai cel care e un păcătos? Cum poate să-l sfinţească tocmai pângăritorul? Pe unde să pătrundă lumina la mine, când ochiul meu e orb? Vai, ce durere!

Discipolul lui Antichrist conduce Biserica lui Christos. La aceasta se referă cuvintele „Nu puteţi sluji la doi stăpâni“. (Matei, VI, 24) Dar şi acestea „Ce împărtăşire are strălucirea cu întunecimile? Ce înţelegere are Christos cu Beliar?“ (II Corinteni, VI, 14 - 15)

Citim în Vechiul Testament: „Omul în care va fi fost murdărie şi viciu, să nu ajungă a-i aduce ofrande lui Dumnezeu“[15]; din nou: „Preoţii care ajung în faţa

Domnului Dumnezeu, spre a sacrifica, să fie curaţi, ca nu cumva Domnul să-i părăsească“[16]; şi tot acolo: „Iar când ajung să slujească cele sfinte, să nu aducă în sine fărădelege, spre a nu muri“[17].

Mai sunt multe altele a căror prezentare nu s-ar mai termina, dar pe care, din dorinţa de a fi scurt, le las de o parte. Oricum, nu numărul dovezilor aduce preţuirea, ci autoritatea lor. Prin acestea se vădeşte că voi, doar cu puţină drojdie, aţi stricat întregul aluat al Bisericii, iar Euharistia o primiţi azi din mâna aceluia pe care ieri l-aţi scuipat ca pe idol.

6. *Sacrificiul în Biserică. Prin spălarea sa, Christos a purificat apele.*

O. Ai citat, într-adevăr, copios din memorie[18] multe dintre Volumele Sacre; dar, deşi, ai dat târcoale strâmtorii ferindu-te, totuşi te vei prinde în plasa mea.

Dar, fie precum vrei, încât episcopul arienilor să fie duşmanul lui Christos, smintită sare, opaiţ fără flăcăruie, să fie ochi fără pupilă; vei ajunge, desigur, acolo încât să nu poată săra cel ce n-are sare, să nu dea lumină orbul, să nu aprindă cel stins.

De vreme ce tu însă înghiţi pe nemestecate hrana pregătită de acela, de ce îl învinuieşti pe cel ce i-a dat savoare? Biserica ta străluceşte de la flăcăruia lui, iar tu învinuieşti că opaiţul ei s-a stins? Ochiul te face să vezi, iar tu eşti orb? Tocmai din această cauză, te rog, fie îi dai îngăduinţa de a sluji cele sacre, celui al cărui botez îl recunoşti, fie respingi botezul, celui pe care nu-l consideri ierarh. Căci nu se poate ca acela care prin botez e sfânt, să fie păcătos în faţa altarului.

L. Dar eu îl reprimesc pe laicul penitent, prin punerea mâinilor deasupra şi invocarea Sfântului Spirit, ştiind că Acesta nu poate fi adus de la eretici.

O. Toate potecile discursurilor voastre converg spre o singură răspântie şi, după felul cerbilor fricoşi, în timp ce vă feriţi de nălucitoarele mişcări ale penelor, vă prindeţi în plasele cele mai tari[19].

Căci, de vreme ce omul botezat întru Tatăl, Fiul şi Sfântul Spirit devine templu al Domnului, de vreme ce, după distrugerea vechiului lăcaş este înălţat unul nou al Trinităţii, cum poţi afirma că la arieni păcatele ar fi înlăturate fără venirea Sfântului Spirit? Cum se poate oare curăţi de vechile josnicii sufletul care nu are Sfânt Spirit? Căci nici apa nu spală sufletul, ci ea însăşi e spălată întâi de Spirit, pentru ca apoi să-i poată spăla spiritual pe alţii, după cum spune Moise: „Spiritul Domnului se purta deasupra apelor". (Geneza, I, 2)

Rezultă de aici că botezul nu poate exista fără Sfântul Spirit, cum lacul Bethesda din Iudeea n-ar fi putut însănătoşi trupeşte mădularele sfârşite de puteri, fără vremelnica venire a îngerului[20]; iar tu îmi înfăţişezi sufletul spălat cu apă obişnuită, ca din scăldătoare?

Însuşi Domnul nostru, Isus Christos – care nu s-a curăţit atât pe sine, cât a purificat apele lumii prin propria sa spălare – de îndată ce şi-a ridicat capul din râu, a primit Sfântul Spirit[21], nu pentru că vreodată ar fi fost fără Acela – căci, desigur, El s-a născut în trup de la Sfântul Spirit – ci ca să ne vădească faptul că botezul adevărat e acela prin care ne vine Sfântul Spirit. Aşadar, dacă arianul nu poate da Sfânt Spirit, nu poate nici boteza, căci botezul Bisericii fără Acela, este inexistent.

Deci, când tu îl reprimeşti pe cel botezat de El şi invoci apoi Sfântul Spirit, fie trebuie să-l botezi pe acela, căci fără Spiritul Sfânt nu putea fi botezat, fie, dacă a fost botezat întru El, încetează să-i mai invoci Spiritul pe care L-a primit atunci când a fost botezat.

7. *Ce e necesar pentru adevăratul botez? Ce este botezul lui Ioan? Fără Sfântul Spirit, nici un botez nu reprezintă adevăratul şi legiuitul botez al Bisericii.*

L. Răspunde-mi, te rog, oare nu ai citit în Faptele Apostolilor că aceia, care tocmai fuseseră botezaţi de Ioan, răspunzând la întrebarea Apostolului, nu au ştiut precis – nici măcar din auzite – ce este Sfântul Spirit şi că L-au dobândit abia după aceea[22]. De aici rezultă limpede că poate fi botezat cineva şi totuşi să nu aibă Sfântul Spirit.

O. Oricum, pe cei ce ne ascultă, nu-i socotesc atât de neştiutori într-ale Sfintelor Scrieri, încât să fie nevoie de o lungă explicaţie spre a diseca această măruntă întrebare. Dar, înainte de a spune ceva referitor la acea problemă, ascultă cât de mare tulburare a Scripturilor s-ar isca, urmând înţelesul tău.

Ce înseamnă faptul că Ioan nu le-a putut oferi altora, prin botez, Sfântul Spirit, el care L-a dat lui Christos? Şi cine este acest Ioan? „Vocea celui ce strigă în pustiu: Pregătiţi calea Domnului; faceţi drepte cărările Dumnezeului nostru". (Matei, III, 3) E acela

care zicea: „Iată Mielul lui Dumnezeu, iată-L pe Cel care ridică păcatul lumii“; (Ioan, I, 29) mai puţin – zic – acela care striga din pântecele mamei: „De unde aceasta, ca mama Domnului meu să vină la mine?“ (Luca, I, 43) Nu a dat Sfânt Spirit? Pe care Anania L-a dat lui Pavel?[23]

Ar părea, poate, temerar să-l aşezi pe Ioan înaintea tuturor. Să-L ascultăm însă pe Domnul vorbind: „Nu este printre născuţii femeilor vreunul mai mare ca Ioan Botezătorul“. (Matei, XI, 11) Căci nu i-a fost dat nici unuia dintre profeţi şi să-L vestească pe Christos şi să-L arate cu degetul. Dar de ce aş avea eu nevoie să stărui întru asemenea laude la adresa bărbatului, când el e numit înger[24] de însuşi Dumnezeul Tată: „Iată, îl trimit, înaintea feţei Tale, pe îngerul meu, care va pregăti propria-Ţi cale, înaintea Ta“. (Matei, XI, 10)

De bună seamă, pe îngerul care, copil fiind, şi-a râs în joacă de şerpi[25], care, după adăpostul pântecelui mamei, a urmat pustiul singurătăţii; pe cel care, după ce ochii-i L-au zărit pe Christos, nu a mai socotit demn să privească nimic altceva; cel care, din cuvântările Domnului, mai dulci ca mierea şi fagurele, a învăţat măiestrind o rostire demnă de Dumnezeu. Şi – ca să nu-i mai fac aşteptare întrebării – El spunea că astfel creşte Înaintemergătorul Domnului.

Aşadar, acesta, atât de măreţ, n-a dat Sfântul Spirit pe care L-a primit centurionul Cornelius înainte de a fi botezat[26]? Răspunde-mi – îţi cer – de ce n-ar fi dat? Nu ştii? Ascultă ce ne învaţă Scripturile: Botezul lui Ioan nu a înlăturat într-atât păcatele, cât a fost mai curând unul al penitenţei întru uşurarea păcătoşilor, adică întru viitoarea iertare ce avea să urmeze curând prin sfinţirea lui Christos. Căci este scris: „A fost Ioan

în pustiu, botezând şi predicând Evanghelia căinţei întru iertarea păcatelor". (Marcu, I, 4) Şi apoi, pe scurt: „Şi erau botezaţi de el în Iordan cei ce-şi mărturiseau propriile păcate". (Marcu, I, 5) Încât, după cum el a fost Înaintemergătorul Domnului, tot astfel botezul său a premers celui Domnesc. El spunea: „Cine e de pe pământ, pământean vorbeşte; cine vine de la cele de sus, este deasupra tuturor". (Ioan, III, 31) Şi din nou: „Eu vă botez cu apă, Acela vă va boteza întru Spirit". (Matei, III, 11)

Dacă însă Ioan, după cum a mărturisit, nu a botezat întru Spirit, în mod logic nici n-a iertat păcatele, deoarece nici unuia dintre oameni nu i se întâmplă aceasta fără Sfântul Spirit.

Dacă ai argumenta însă cu încăpăţânare că Ioan a iertat totuşi păcatele pentru că era din ceruri, învaţă ce dobândim mai din plin întru botezul lui Christos: faptul că ne iartă păcatele, ne eliberează de iad. Faptul că ne eliberează de iad, este desăvârşit. Botezul însă nu poate fi numit desăvârşit, decât dacă este întru crucea şi învierea lui Christos. Tu, credinciosul, procedezi însă sucit[27], în timp ce însuşi Ioan spune: „Acela se cade să crească, iar eu să mă micşorez"; (Ioan, III, 30); în timp ce botezului înfăptuit de slujitor îi atribui mai mult decât a avut, îl distrugi pe cel Domnesc, căruia nu-i laşi nimic în plus. Oare se poate menţine afirmaţia acelora? Desigur, spre a nu ţi se părea de mirare, dacă aceia ce fuseseră botezaţi de Ioan au ajuns mai apoi la Sfântul Spirit prin punerea mâinilor apostolilor deasupra lor; de unde e limpede că aceia n-au ajuns la iertarea păcatelor fără credinţa ce urma să vină de îndată.

Tu, care-l reprimeşti de la arieni pe cel botezat şi îi oferi acel botez care e desăvârşit, chemi Sfântul Spirit şi o faci ca pe un lucru neînsemnat ce-i lipseşte aceluia, când fără El botezul lui Christos nu există?

Dar, într-adevăr, am cam ieşit în afara subiectului şi, pentru că aş fi putut îndepărta atacul în front egal cu al adversarului, mi-am îndreptat către el în mai mică măsură armele ce bat la distanţă.

Deci, botezul lui Ioan a fost nedesăvârşit într-atât cât să rezulte apoi că au fost botezaţi prin cel al lui Christos, cei ce fuseseră botezaţi de el. Astfel relatează şi istoria: „Şi s-a făcut că, pe când Apollo era la Corint, după ce Pavel a străbătut părţile de sus ale Asiei, şi a venit la Efes, i-a întâlnit pe câţiva discipoli şi le-a spus: Aţi primit Sfântul Spirit când aţi crezut? Aceia însă i-au răspuns: Dar nici măcar n-am auzit dacă este Sfânt Spirit. Dar el le-a răspuns: Aşadar întru ce aţi fost botezaţi? Au răspuns că întru botezul lui Ioan. Dar Pavel le-a spus: Ioan, desigur, a botezat cu botezul penitenţei, spunând poporului să creadă în cel ce va veni după el, adică în Isus, în iertarea păcatelor. Auzind ei acestea, s-au botezat în numele Domnului nostru Isus Christos. Şi, după ce Pavel şi-a pus mâinile deasupra lor, Sfântul Spirit n-a contenit să se lase peste ei”. (Fapte, XIX, 1 - 6)[28]

Aşadar, dacă au fost botezaţi cu adevăratul şi legiuitul botez al Bisericii şi au ajuns astfel abia mai apoi la Sfântul Spirit, urmează şi tu autoritatea apostolilor şi botează-i pe cei ce nu au botezul lui Christos; vei putea invoca Sfântul Spirit.

8. *Obiceiul ecleziastic al impunerii mâinilor reprezintă autoritatea Tradiţiei.*

L. Cei ce înseteză dormind, îşi potolesc gâtlejurile cu lăcomie în fluvii. Şi, cu cât beau mai mult, cu atât sunt mai însetaţi. Astfel îmi pari şi tu în legătură cu mica problemă pe care am pus-o, căci ai căutat argumente ici şi colo, perseverând în aceeaşi însetare provocată de întrebări.

Oare nu ştii că acesta este obiceiul Bisericilor[29], ca botezaţilor să li se pună mâinile asupra, după aceea, şi astfel să fie invocat Sfântul Spirit? Mă întrebi unde este scris? În Faptele Apostolilor. Chiar dacă nu-i stă la temelie autoritatea Scripturii, preceptului îi dă valoare consensul întregii lumi în această problemă. Chiar multe altele, ce sunt respectate prin tradiţie în Biserici, şi-au însuşit, de fapt, în folosul lor autoritatea legii scrise; astfel sunt scufundarea şi înălţarea capului, de trei ori, din apă, apoi – în fiecare duminică şi de Rusalii – degustarea laptelui şi a mierii semnificând armonia nevinovăţiei copilăreşti. Apoi, nici să te rogi îngenuncheat şi nici să ţii post, ca şi multe altele, pe care şi le revendică practica raţională, nu au fost scrise.

Se poate constata deci că noi urmăm obişnuinţa Bisericii, chiar dacă ne este cunoscut că acel cineva a fost botezat înainte de invocarea Spiritului.

9. *Episcopul se îngrijeşte de impunerea mâinilor. Blasfemiile arienilor. De ce impunerea mâinilor este rezervată episcopului? Dreptul episcopului de a boteza.*

O. Nu tăgăduiesc, desigur, că acesta este obiceiul Bisericilor ca episcopul să vină pentru a invoca Sfântul Spirit, după ce va fi pus mâna deasupra acelora care, departe de oraşele mai mari, au fost botezaţi de preoţi şi diaconi. Dar cum se face că legile Bisericii le treci către erezie, iar integritatea fecioarei tale o faci să sufere prin lupanarele prostituatelor?

Dacă episcopul îşi pune mâna deasupra, o face pentru cei ce au fost botezaţi în dreapta credinţă, adică aceia care în Tatăl, în Fiul şi în Spiritul Sfânt au crezut trei persoane, o substanţă.

Arianul însă cum să primească de la Biserică Sfântul Spirit –, el care n-a ajuns nici la iertarea păcatelor – de vreme ce nu crede în nimic altceva (vă rog, astupaţi-vă urechile, cei ce aveaţi de gând să ascultaţi, spre a nu vă murdări cu sunetele unei atât de mari impietăţi) decât în Tatăl ca singurul Dumnezeu adevărat, iar în Isus Christos ca şi

creatură, pe când în Sfântul Spirit ca slujitor al amândurora?[30]

Căci Sfântul Spirit nu-şi află sălaş decât într-un loc curat; nici nu se face locuitor al templului ce n-a avut dreapta credinţă ca înaintestătător.

Dacă m-ai întreba aici de ce nu poate primi cel botezat în Biserică, Sfântul Spirit decât prin mâinile episcopului, – Spiritul despre care am afirmat că îi este propriu adevăratului botez[31] – află că această constatare provine din autoritatea faptului că, după înălţarea Domnului, Sfântul Spirit s-a coborât la apostoli[32]. În multe locuri găsim acelaşi obicei al făptuirii, mai curând spre cinstirea sacerdoţiului, decât a trebuinţei cerute de lege.

Altminteri, dacă Sfântul Spirit se revarsă la atât de marea invocaţie a episcopului, trebuie aleşi cei botezaţi de preoţi, diaconi, şi care, înainte de a fi văzuţi de episcopi, au zăcut în adormire prin case de la ţară, adăposturi sau locuri mai retrase.

Salvarea Bisericii cântăreşte mult în demnitatea supremului slujitor, căruia, dacă nu i se acordă de către toţi o anume putere deosebită, ajung să se facă în comunităţile creştine tot atâtea schisme, câţi slujitori de rând sunt. Astfel se face că nici preotul, nici diaconul, nu au dreptul de a boteza, fără ungerea şi îngăduinţa legiuită, date de un episcop; ceea ce ştim însă că adesea le este îngăduit chiar laicilor, dacă nevoia constrânge la aceasta.

Căci, după cum primeşte cineva, tot astfel poate să şi dea; în afară de cazul în care trebuie considerat că eunucul[33] a fost botezat de diaconul Filip fără Sfântul Spirit, fapt despre care Scriptura vorbeşte astfel: „Şi au

coborât amândoi în apă; şi l-a botezat Filip pe acela". (Fapte, VIII, 38) Şi, când au ieşit din apă „Sfântul Spirit a venit în eunuc"[34]. (Fapte, VIII, 39) Dar, poate socoteşti că trebuie respinsă aceasta, deoarece „Când apostolii, care erau în Ierusalim, au auzit că Samaria a primit cuvântul lui Dumnezeu, i-au trimis acolo pe Petru şi Ioan, care venind la aceia, s-au rugat pentru ei să primească Sfânt Spirit, căci încă nu se lăsase asupra vreunuia dintre ei". (Fapte, VIII, 14 - 16)

De ce s-a făcut astfel, învaţă din cele ce urmează: „Căci fuseseră botezaţi doar în numele Domnului Isus. Atunci şi-au pus mâinile deasupra lor şi au primit Sfânt Spirit". (Fapte, VIII, 16, 17) Dacă, legat de aceasta, spui că şi tu procedezi asemănător, căci ereticii nu au botezat întru Sfântul Spirit, atunci află că Filip nu fusese despărţit de apostoli, că a avut aceeaşi Biserică, l-a predicat pe acelaşi Domn Isus Christos, în sfârşit, că a fost diacon, cu siguranţă, dintre aceia care mai apoi şi-au aşezat mâinile deasupra[35].

De vreme ce afirmi însă că la arieni nu există Biserică, ci adunare, şi că nici clericii nu sunt ai lui Dumnezeu, ci, mai curând, cinstitori ai creaturii şi ai idolilor, cum poţi afirma în două probleme diferite, susţinerea aceluiaşi raţionament?

10. *(lipseşte titlul)*

L. În timp ce-ţi lupt pe faţă, mă respingi viguros şi cu pas sigur; vei fi doborât însă din dos, căci spatele descoperit nu-l aperi de săgeţi.

Fie, într-adevăr, ca la arieni să nu existe botez şi de aceea Sfântul Spirit să nu poată fi dat de la ei, căci nici iertarea păcatelor nu au primit-o; toată aceasta îi serveşte victoriei mele, iar strădania ta de palestră îmi stârneşte palmierul gloriei.

Arianul nu are botez; dar cum are sacerdoţiu? Laic nu este la ei, dar cum poate fi episcop? Mie nu-mi este îngăduit să-l reprimesc pe cerşetor, iar tu îl reprimeşti pe rege? Voi îi predaţi duşmanului castrul, iar dezertorul trebuie alungat de noi.

11. *(lipseşte titlul)*

O. Dacă ţi-ai aminti de cele dinainte, ai şti acum că ai răspunsul; dar, urmând plăcerea de a contrazice, te-ai îndepărtat de datele problemelor, însă nu după obiceiul elocvenţilor, ci, mai curând, după cel al flecarilor care, deşi nu ştiu să poarte o dispută, nu încetează totuşi să se certe. Căci, pentru moment, eu nici nu-i condamn, nici nu-i apăr pe arieni, cât ocolesc acea bornă a alergării mele[36], prin acelaşi raţionament prin care episcopul e reprimit de noi, iar laicul de voi.

Dacă îi acorzi iertarea celui ce greşeşte, şi eu îl iert pe cel ce se căieşte. Dacă cel ce botează nu i-a putut face rău celui botezat în credinţa sa, nici cel ce rânduieşte nu l-a înjosit pe ierarhul statornicit în credinţa sa.

Erezia este pătrunzătoare şi, de aceea, sufletele simple sunt amăgite cu uşurinţă. Înşelarea laicului, cât şi a episcopului, e una şi aceeaşi. Episcopul însă nu a putut să greşească. De fapt ei sunt aleşi întru episcopat, de la sânul lui Platon şi Aristofan. Căci care e acela – oricât de mărunt ar fi – care să nu se fi instruit, în cel mai înalt grad, din aceştia? În sfârşit, oricine este rânduit astăzi dintre literaţi, are ca primă grijă, nu cum să soarbă până la ultima picătură lamura

Scripturilor, ci cum să încânte auzul poporului cu floricelele declamaţiilor. Se ajunge până acolo încât erezia ariană reuşeşte mai mult prin înţelepciunea seculară, împrumutând şuvoaiele argumentărilor din izvoarele lui Aristotel[37].

Aşadar, indiferent ce ai spune, urmând obişnuinţa celor neînsemnaţi ce se bat între ei, eu îţi voi zice: vei afirma, voi afirma; vei nega, voi nega; arianul botează, aşadar este episcop; nu botează – respinge-l tu pe laic, iar eu nu-l reprimesc pe ierarh.

Te voi urma oriunde ai merge; fie ne împotmolim, în egală măsură, în mocirlă, fie, la fel, ne vom elibera.

12. *Întrebare solemnă în legătură cu botezul.*

L. Dar laicul trebuie iertat, fiindcă s-a apropiat cu nevinovăţie de cea socotită de el Biserica lui Christos şi a fost botezat încrezător în credinţa sa.

O. Afirmi un lucru nou, după care cineva ar fi fost făcut creştin de un altul care nu a fost creştin. Venind de la arieni, în ce credinţă a fost botezat? Desigur în cea pe care o aveau arienii. Dar, dacă acela credea bine şi a fost botezat cu buna-i ştiinţă de eretici, nu se face demn de iertarea greşelii.

Este într-adevăr profund absurd ca discipolul, mergând la magistru, să fie artizan înainte de a fi primit învăţătura, încât, abia întors de la venerarea idolilor, să-L cunoască pe Christos mai bine decât acela care-l învaţă.

Spui însă: dar a crezut sincer în Tatăl, în Fiul şi în Sfântul Spirit şi de aceea a urmat botezul. Dar ce sinceritate e aceasta – întreb – să nu ştii ce crezi? A crezut sincer. Ce a crezut? Cu siguranţă că, auzind trei nume, fie a crezut în trei zei şi a devenit idolatru, fie a căzut în erezia lui Sabellius[38], crezând, datorită celor trei cuvinte, într-un Dumnezeu trinominal. Sau, învăţat de arieni că unul este adevăratul Dumnezeu, pe Fiul şi Sfântul Spirit i-a crezut creaturi.

Nu ştiu ce ar mai fi putut crede în afara acestora. Doar dacă nu cumva, dus deja pe Capitoliu, omul să fi învăţat că Trinitatea este de aceeaşi natură. Ştia că Tatăl, Fiul şi Sfântul Spirit sunt despărţiţi în persoane şi nu prin natură. Cunoştea şi că numele Fiului e în Tatăl şi că al Tatălui e în Fiul[39].

E totuşi profund ridicol să discuţi despre vreo credinţă, înainte de a crede, să cunoşti misterul înainte de a fi iniţiat, să înţeleagă una despre Dumnezeu, cel ce botează, şi alta cel botezat. Tocmai de aceea se cade ca, în timpul spălării întru botez, după mărturisirea Trinităţii, să se întrebe cu solemnitate: crezi în Sfânta Biserică? crezi în iertarea păcatelor?

În ce Biserică zici că a crezut acela? a arienilor? dar nu o au. În a noastră? dar, botezat în afara ei, n-a putut crede în cea pe care n-a cunoscut-o.

13. *(lipseşte titlul)*

L. Pentru că la toate ai adus argumente, iar săgeţile trimise de mine le-ai dejucat cu scutul vorbirii oratorice, voi arunca o singură lance care, prin forţa ei, să străpungă gurguiul învelişului tău apărător şi cuvintele-ţi zăngănitoare, căci nu voi mai îndura mult timp ca forţa să-i fie superioară priceperii.

Laicul botezat în afara Bisericii e reprimit căindu-se; episcopul însă, fie nu face penitenţă şi este ierarh, fie, dacă ar săvârşi-o, ar înceta să mai fie ceea ce este. Iată de ce, pe drept, noi îl susţinem pe laicul penitent, iar pe episcop, dacă vrea să persevereze în sacerdoţiu, îl respingem.

O. O săgeată, care e trimisă din coarda bine întinsă, este greu de ocolit. Ea ajunge la cel spre care a fost trimisă, înainte de a fi zădărnicită prin împotrivirea scutului.

Propoziţiile tale însă, fiind trimise fără vârf de fier, n-au puterea să străpungă duşmanul. Aşadar, această lance pe care ai aruncat-o cu toate puterile şi cu care mă tot ameninţi, o voi respinge – cum se zice – cu un singur deget.

Căci în acest mod nu se cercetează dacă episcopul nu poate face penitenţă, iar laicul da, ci dacă ereticul are botez, el care – după cum e limpede – nu-l are şi atunci în ce fel poate fi penitent înainte de a fi creştin? Dovedeşte-mi că laicul venit de la arieni are botez şi atunci nu-i voi nega căinţa. Dacă în adevăr, însă, nu e creştin, dacă n-a avut ierarh care să-l facă creştin, cum să facă penitenţă omul care nici nu crede?

14. *(lipseşte titlul)*

L. Te rog ca, lăsând de o parte argumentaţia filosofilor, să-mi vorbeşti cu simplitate creştină, dacă tot nu-i urmezi pe dialecticieni, ci pe pescari[40]. Ţi se pare drept ca arianul să fie episcop?

O. Tu, de fapt, îl recunoşti pe acela ca episcop, pentru că îl reprimeşti pe cel botezat de el, iar în aceasta trebuie să fii blamat; dar de ce să fii despărţit de noi prin ziduri, de vreme ce în credinţă şi în reprimirea arienilor consimţi cu noi?

L. Chiar mai înainte te-am rugat să vorbeşti cu mine creştineşte, nu filosofic.

O. Vrei să înveţi, sau lupţi?

L. Lupt cu orice preţ, căci îţi cer raţiunea făptuirii tale.

O. Dacă lupţi, ţi s-a răspuns deja; căci îl reprimesc pe episcop de la arieni prin acelaşi raţionament, prin care o faci tu cu cel botezat. Dacă vrei să înveţi, treci în linia mea de bătălie. Adversarul îl învingi, discipolul îl înveţi.

L. Dar nu pot fi discipol înainte de a-l asculta pe magistru predicând.

O. De vreme ce cauţi să scapi prin subterfugii, voind astfel să fii instruit de mine, te voi învăţa să-ţi stăpâneşti cu spiritul tău adversarul, în întregime.

Consimţim în credinţă, consimţim în reprimirea ereticilor, să consimţim şi întru întâlnirea noastră.

L. Acest lucru nu e de învăţat, ci de argumentat.

O. Pentru că tu ceri pacea cu scutul, iar noi am altoit sabia cu o ramură de măslin.

L. În sfârşit, ridic mâinile, mă predau, ai învins. Într-adevăr, de vreme ce depun armele, caut să cunosc raţiunea sacramentului căruia mă constrângi să-i jur.

O. Între timp, te felicit şi îi aduc mulţumiri Dumnezeului meu Christos pentru că, îndepărtându-te de înşelăciunea sarzilor, ţi-ai apropiat savoarea întregii lumi şi nici nu spui, după obiceiul unora: „Mântuieşte-mă Doamne, căci mi-a lipsit cel sfânt". (Psalmi, XI, 1) Nelegiuita voce a acelora pustieşte nimicind crucea lui Christos, Îl supune diavolului pe Fiul Domnului, iar acea bocire venită de la Dumnezeu şi legată de păcătoşi, o înţelege ca spusă despre toţi oamenii: „Ce folos de sângele meu, cât timp mă cobor în stricare?" (Psalmi, XXIX, 9)

Dar nu e cu putinţă ca Dumnezeu să fi murit degeaba. Cel puternic a fost înlănţuit, iar vasele lui au fost prădate. S-a împlinit zicerea Tatălui: „Cere-mi şi-ţi voi da neamurile ca moştenire a ta şi hotarele lumii ca avere a ta". (Psalmi, II, 8) „S-au arătat izvoarele apelor şi s-au dezvelit temeliile întregii lumi". (Psalmi, XVII, 17) „Şi-a aşezat cortul în soare şi nu este cine să se ascundă de căldura lui"[41]. (Psalmi, XVIII, 5,7) Plin de Dumnezeu, Psalmistul cântă: „Duşmanii au fost în cele din urmă lipsiţi de săbii, iar cetăţile lor le-ai distrus". (Psalmi, IX, 6)

15. *(continuă discursul ortodoxului)*

Şi întreb unde sunt cei peste măsură de superstiţioşi, ba chiar nemăsurat de profani, care afirmă că există mai multe adunări decât Biserici? Cum au fost năruite cetăţile diavolului şi cum s-au prăbuşit idolii în cele din urmă, adică la mântuirea veacurilor?

Dacă Christos nu are Biserică, sau o are doar în Sardinia[42], tare sărac a ajuns! Iar dacă Satana stăpâneşte Britania, Galiile, Orientul, popoarele inzilor, neamurile barbare şi toată lumea laolaltă, cum de s-au adunat trofee ale Crucii în fiecare ungher de pe faţa întregului pământ?

Un adversar, de bună seamă puternic i-a lăsat lui Christos hidra iberică[43]; s-a considerat nedemn să stăpânească oameni gălbejiţi şi un ţinut sărac. Cât despre faptul că aceia s-ar încânta pe sine în legătură cu ce e scris în Evanghelie „Socoteşti oare că Fiul Omului, când va veni, va găsi credinţă pe pământ?", (Luca, XVIII, 8) să afle că acea credinţă e numită despre care vorbea Domnul însuşi: „Credinţa ta te va face teafără". (Matei, IX, 22) Iar altundeva, despre centurion: „Nu am găsit nici în Israel o atât de mare credinţă". (Matei, VIII, 10) Şi din nou către apostoli:

„De ce sunteţi temători, cu credinţă măsurată?“ (Luca, VII, 9) De asemenea, într-un alt loc: „Dacă vă va fi credinţa măcar cât grăuntele de muştar, îi veţi spune ăstui munte «Mişcă-te din loc» şi se va mişca“. (Matei, XIV, 31)[44]

Căci nici centurionul, nici biata femeie, care de doisprezece ani se topea de scurgerea sângelui, nu crezuseră în sacramentele Trinităţii, ce s-au arătat apostolilor după învierea lui Christos; astfel că, pe merit, este lăudată credinţa lor întru taină. S-au dovedit bune atât curăţenia minţii, cât şi sufletul dedicat lui Dumnezeu; căci spunea în sinea ei femeia: „Dacă doar Îi voi atinge veşmântul, mă voi face sănătoasă“. (Matei, IX, 21) Aceasta este credinţa despre care a spus Dumnezeu că rar se întâlneşte. Aceasta este credinţa pe care cu greu o întâlneşti desăvârşită, chiar şi la cei ce cred bine.

Dumnezeu spune: „Să-ţi fie, după cum ţi-e credinţa“. Aceasta, însă, eu nu vreau s-o aud. Căci dacă mi-ar fi conform credinţei mele, voi pieri. Cred, desigur, în Dumnezeu Tatăl, cred în Dumnezeu Fiul şi cred în Dumnezeu Spiritul Sfânt.

Cred într-un singur Dumnezeu şi totuşi nu vreau să-mi fie conform credinţei mele; căci adesea devine omul duşmănos şi seamănă buruiana zâzaniei printre roadele secerişului Domnesc. N-o spun aceasta pentru că ar exista ceva mai mare decât credinţa sacramentului, sau decât puritatea sufletului; dar credinţa neîndoielnică, spre Dumnezeu, se dovedeşte cu greu.

S-ar zice că, mulţumită cuvântului, ceea ce dorim se face neîndoios; iau parte la rugăciune; nu m-aş ruga dacă n-aş crede, dar, dacă într-adevăr aş crede mi-aş

curăţi acea inimă prin care este văzut Dumnezeu, mi-aş lovi pieptul cu mâinile, mi-aş umezi cu lacrimi genele, m-aş înfiora în trup, aş păli la faţă, m-aş arunca la picioarele Domnului meu şi le-aş copleşi în încovoiala mea, cu părul meu le-aş şterge, m-aş ţintui de trunchiul crucii şi nu l-aş părăsi înainte de a dobândi mila.

Acum însă, adesea, în timpul rugăciunii mele, fie mă plimb prin porticuri, fie fac socoteli ce ţin de cămătărie, fie, dus de vreo ruşinoasă cugetare, gândesc lucruri la a căror zicere ar trebui să-mi roşească obrazul.

Unde e credinţa? Credem oare că astfel s-a rugat Ioan? sau cei trei copii? sau Daniel printre lei? sau, mai ales, tâlharul pe cruce?

Acestea le-am arătat, drept exemplu, pentru clarificarea înţelesului. De altfel, s-ar cuveni ca fiecare, de-a lungul întregii vieţi, să descopere cât de rar se întâmplă să se vădească un suflet credincios, care să nu facă nimic din dorinţa de glorie, sau din cauza flecărelilor omeneşti. Căci nici cel ce posteşte dintr-odată, nu o face pentru Dumnezeu, iar întinzându-i mâna celui sărac, îi dă Lui cu camătă.

Viciile sunt învecinate virtuţilor. E greu să-i fii mulţumitor lui Dumnezeu ca judecător.

16. *(lipseşte titlul)*

L. Mi-ai preîntâmpinat întrebarea: pe cea legată de Scriptură mi-o rezervasem pentru sfârşit. Aproape toţi ai noştri, mai bine zis – de acum – nu ai mei, se folosesc în dezbateri de acest procedeu, ca de un berbece, pe care mă bucur să-l văd frânt şi zdrobit cu hotărâre.

Te rog să-mi explici întreaga pricină pentru care Biserica îi reprimeşte pe cei veniţi de la arieni, dar nu ca unui adversar, ci precum unui discipol.

De vreme ce n-aş putea să-ţi răspund cu vorba, te voi aproba totuşi în gând.

17. *(lipseşte titlul)*

O. În timpul conducătorului Constantius[45], consuli fiind Eusebius şi Hypatius[46], în numele unităţii de credinţă, a fost proclamată necredinţa precum este azi cunoscută. Căci, la vremea aceea, nimic nu părea mai neprihănit, nimic atât de potrivit slujitorului lui Dumnezeu, decât să urmeze unitatea şi să nu se despartă de comuniunea întregii lumi.

Cu atât mai mult, cu cât învelişul expunerii nu vădea nimic nelegiuit, unii spuneau: „Credem într-un singur Dumnezeu adevărat". Aceasta o mărturisim şi noi.

„Credem în Fiul Unulnăscut al lui Dumnezeu, care s-a născut din Dumnezeu înaintea tuturor veacurilor şi înaintea oricărui început, născut însă, Unulnăscut numai din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, asemănător Tatălui său născător, conform Scripturilor; naşterea lui n-a cunoscut-o nimeni, în afara Tatălui, care singur l-a născut pe el". Oare aici a fost introdusă afirmaţia „Era o vreme când nu era" sau „Fiul lui Dumnezeu este creatură, din nici unul dintre cei existenţi"?

Să-L crezi Dumnezeu din Dumnezeu, înseamnă credinţă desăvârşită. Şi Îl numeau născutul Unulzămislit, numai din Tatăl.

Ce este „născut"? Desigur, nu „făcut". Naşterea a îndepărtat suspiciunea legată de creatură. Tocmai de aceea adăugau: „Cel ce a coborât din cer, a fost conceput din Sfântul Spirit, născut din Fecioara Maria, crucificat de Pilat din Pont; a înviat din morţi în a treia zi şi S-a ridicat la cer, şede la dreapta Dumnezeului Tatăl, va veni să-i judece pe cei vii şi pe cei morţi".

Cuvintele răsunau de pietate şi nimeni nu bănuia veninul strecurat printre mieroasele şuvoaie ale unei atât de mari vestiri.

18. *De ce a fost îndepărtată denumirea de* usia[47]. *Valens, episcopul din Mursia. Arhivele publice ale Bisericilor. Actele sinodului din Ariminum.*

O. Ni se oferea un raţionament verosimil despre necesitatea renunţării la denumirea de *usia*. Aceia spuneau: „Deoarece nu se întâlneşte în Scripturi, iar pe mulţi dintre cei mai curaţi în simplitatea lor, îi deranjează profund prin neobişnuita-i noutate, s-a decis să fie înlăturat“.

Episcopii nu aveau grija cuvântului, de vreme ce înţelesul era în siguranţă.

În sfârşit, când limbuţia poporului vântura ideea că s-ar fi strecurat o înşelătorie în expunerea lucrurilor, Valens, episcopul din Mursia[48], care participase la redactare, – în prezenţa lui Taurus, prefectul pretoriului[49] (care lua parte la sinod din ordinul conducătorului) – a mărturisit că el nu este arian şi că se îndepărtează cu totul şi cu groază de blasfemiile acelora. Mărturisirea, săvârşită însă în taină, n-a stins zvonul mulţimii. Şi astfel, într-o altă zi, în Biserica ce este la Ariminum[50] – adunându-se laolaltă şi în acelaşi timp mulţimile episcopilor şi

laicilor – a luat cuvântul Muzonius, episcop al provinciei Byzacena[51], căruia toţi îi acordau onoarea introducerilor, datorită vârstei:

„Cele ce au fost agitate în public ne-au fost aduse şi nouă la cunoştinţă, deci ne-am sfătuit să-l alegem pe unul dintre noi, spre binele sfinţeniei noastre, pentru ca toate cele ce sunt rele să fie cu groază depărtate de urechile şi de inima noastră şi condamnate într-un glas al tuturor".

S-a dat acelaşi răspuns de către toţi episcopii: „Bine socotit".

Astfel, când episcopul provinciei Picenum[52], Claudius, a început să citească, la recomandarea tuturor, blasfemiile ce-i erau atribuite lui Valens, acesta, negând că ar fi ale sale, a exclamat spunând:

„Dacă îl neagă cineva pe Christos Domnul, Fiul lui Dumnezeu, Născut din Tatăl înaintea veacurilor, să fie excomunicat".

„Să fie excomunicat", au strigat cu toţii laolaltă.

„Dacă îl neagă cineva pe Fiul asemenea Tatălui conform Scripturii, să fie excomunicat".

„Să fie excomunicat" au răspuns toţi.

„Dacă cineva nu ar spune că Fiul lui Dumnezeu este etern cu Tatăl, să fie excomunicat".

„Să fie excomunicat" au rostit toţi.

„Dacă cineva l-ar numi pe Fiul lui Dumnezeu creatură, precum sunt celelalte creaturi, să fie excomunicat".

„Să fie excomunicat", s-a răspuns, de asemeni.

„Dacă vreunul l-ar numi pe Fiul de la cele vădite ca pieritoare, şi nu de la Dumnezeu Tatăl, să fie excomunicat".

„Să fie excomunicat“, au aclamat toţi, laolaltă.

„Dacă ar spune cineva – Era o vreme când Fiul nu era – să fie excomunicat“.

La aceasta toţi episcopii – chiar întreaga Biserică – au susţinut glasul lui Valens cu o anume bătaie din palme şi o bineprevestitoare tresărire de bucurie. Dacă vreunul dintre noi socoteşte că aceasta ar fi o plăsmuire, să cerceteze arhivele publice. Şi scrinurile Bisericilor sunt, cu siguranţă, pline, iar amintirea întâmplării se păstrează până astăzi[53]. Supravieţuiesc oameni care au luat parte la acel sinod; iar pentru a întări adevărul, arienii înşişi, după cum am spus, nu tăgăduiesc faptele.

Deci, după ce prin laude toţi l-au ridicat pe Valens până-n slava cerului, şi şi-au condamnat cu căinţă suspiciunea faţă de el, a vorbit acelaşi Claudius, care fusese pus să citească mai înainte:

„Sunt câteva lucruri care i-au scăpat până acum domnului şi fratelui meu Valens, şi pe care, dacă vi le-aş arăta, le-am condamna laolaltă, spre a nu se păstra nici o chinuitoare temere. Dacă ar spune cineva că Fiul lui Dumnezeu este dinaintea tuturor secolelor, dar nu întru totul dinaintea întregului timp, încât să-L poată antepune ceva, să fie excomunicat“.

„Să fie excomunicat“, au spus toţi.

Tot astfel, multe altele, ce păreau îndoielnice, odată arătate de Claudius, au fost condamnate de Valens. Dacă doreşte cineva să studieze mai cuprinzător toate acestea, le va găsi în actele sinodului de la Ariminum, de unde le-am sorbit şi eu cu sfinţenie.

19. *Valens şi Ursacius. Trupul Domnului în Biserică. De ce a fost convocat sinodul de la Niceea?*

O. Acestea fiind împlinite, conciliul şi-a mântuit povara. Bucuroşi, se întorc toţi în provincii. Căci şi conducătorul şi toţi cei buni se îngrijeau deopotrivă ca Răsăritul şi Apusul să-şi fie legate unul altuia prin lanţul comuniunii.

Ticăloşiile însă nu stau mult timp ascunse, iar cicatricea, nevindecată cum trebuie, se crapă din cauza puroiului clocotitor.

Valens şi Ursacius[54], precum şi alţii, părtaşi ai păcătoşeniei lor, au început să-i pălmuiască în public pe ierarhii lui Christos cel fără seamăn, spunând că ei nu L-au negat pe Fiul creatură, ci pe cel asemănător celorlalte creaturi. Atunci a fost înlăturată denumirea de *usia*; atunci a fost clamată condamnarea crezului niceean[55]. A gemut lumea întreagă minunându-se că e ariană.

Aşadar unii au rămas în propria comuniune, alţii au început să trimită epistole către acei mărturisitori care, în numele lui Atanasie[56], trăiau în exil; foarte mulţi deplângeau pierderea oricărei speranţe în mai

buna însoţire de curând pornită. Puţini (după cum e firea omului în anume situaţii) au respins însă eroarea, în favoarea unei judecări chibzuite.

Sărmanele corăbii ale apostolilor erau primejduite, vânturile le copleşeau, laturile erau izbite de valuri; nimic nu mai supravieţuia în favoarea speranţei. Domnul este stârnit, îi porunceşte furtunii, fiara (adică Constantius) moare, iar liniştirea s-a întors. Aş spune, chiar mai vădit.

Toţi episcopii, ce fuseseră izgoniţi din propriile aşezăminte, s-au întors la Bisericile lor, prin îngăduinţa noului conducător (adică a lui Iulian[57]). Atunci l-a reprimit Egiptul pe triumfătorul său Atanasie[58], atunci l-a îmbrăţişat Biserica Galiilor pe Ilarie[59], cel întors din luptă; atunci, la întoarcerea lui Eusebius[60] (cel din Vercelli), şi-a schimbat Italia veşmintele îndoliate.

Se adunau în grabă episcopii care, ademeniţi de şiretlicurile ariminense, erau consideraţi eretici, în afara propriei conştiinţe, căci, invocând trupul Domnului şi orice este sfânt în Biserică, n-au bănuit nimic rău în propria credinţă. „Am considerat – spuneau ei – că înţelesul se potriveşte cu cuvintele; şi nu ne-am temut că în Biserica lui Dumnezeu, în care se află sinceritatea şi mărturisirea curată, una ar fi tăinuirea în inimă şi alta darea la iveală pe buze. Ne-a înşelat tocmai buna socotinţă despre cele rele. Noi nu am considerat că slujitorii lui Christos luptă împotriva Lui".

Spuneau plângând şi multe altele, pe care însă le las la o parte, din dorinţa de a fi scurt.

Erau pregătiţi să condamne vechea subscriere, precum şi toate blasfemiile arienilor. Îi întreb aici pe

cei cu totul religioşi, ce au socotit ei că trebuie făcut cu mărturisitorii? „După ce vechii episcopi au fost depuşi – vor zice aceia – să fie rânduiţi alţii, noi“.

A existat această tentaţie. Dar cine oare, conştient de sine, ar suporta să fie depus? Şi, mai ales, de vreme ce toate neamurile îşi îndrăgesc ierarhii, cum să-i fi hăituit, până la mormânt şi până la distrugere, tocmai pe aceia?

„Să rămână – au spus totuşi – în comuniunea lor“. Asta vrea să însemne că întreaga lume i-au dăruit-o diavolului, cu o iraţională cruzime.

Dar de ce să-i fi condamnat pe cei ce nu erau arieni? De ce să desparţi Biserica statornicită în concordia credinţei? În sfârşit, de ce, pe aceia ce cred bine, să-i faci arieni, în ciuda împotrivirii personale? Când ştim că în sinodul de la Niceea, care s-a adunat tocmai din pricina perfidiei ariene, au fost admişi opt episcopi arieni, – iar acum nu poate fi în lume nici un episcop în afara celor pe care i-a rânduit acel sinod – cum au putut acţiona tocmai împotriva lui, din a cărui pricină au suportat exilul?

20. *Autorii ereziei ariene.*
Supravieţuiau oameni care luaseră parte la sinodul niceean.
Ce s-a hotărât în sinodul alexandrin.
Ce a făcut Lucifer?

L. Oare atunci chiar au fost primiţi arieni? Şi, te întreb, cine anume?

O. Eusebius[61], episcop în Nicomedia, Theognis, episcop niceean, Saras, preot în Libia pe atunci, Eusebius, episcop în Cezareea Palestinei, şi alţii pe care ar fi prea mult să-i înşir; chiar şi preotul Arius, căpetenia acelora şi cauză a relelor, şi diaconul Euzoius[62], care mai apoi a ajuns episcop în Antiohia după Eudoxius; în sfârşit, şi Achillas cititorul[63]. Aceşti trei clerici ai Bisericii din Alexandria s-au vădit făuritori ai ereziei.

L. Dacă ar nega cineva că aceia au fost admişi, cum ar putea fi respins?

O. Trăiesc şi azi oameni care au luat parte la acel sinod. Dacă acest lucru e totuşi neîndestulător, căci, din cauza trecerii timpului, puţini mai sunt aceia[64] şi nici nu pot veni de faţă, în orice loc, ca martori, să citim actele şi numele episcopilor de la sinodul din Niceea; iar pe cei, despre care am spus mai sus că au

fost admişi, îi vom găsi printre ceilalţi care au subscris la consubstanţialitate[65].

L. Dacă poţi, arată-mi cum au deviat aceia către perfidie, după sinodul niceean?

O. E bine că ai propus aceasta căci obişnuiesc să tăgăduiască cu ochii închişi, cei ce cred că tocmai ce ei nu vor, nu s-a întâmplat.

Aşadar, dacă la vremea aceea, trei sute şi mai bine de episcopi admiseseră un număr mic de oameni pe care i-ar fi putut părăsi, fără să păgubească Biserica, mă miră acum că unii, cu siguranţă părtaşi ai crezului niceean, vădesc o asemenea înverşunare, încât socotesc că nu ar fi trebuit să facă la fel – din nevoia de a salva întreaga lume – şi cei trei mărturisitori[66] întorşi din exil; fapt pe care tot astfel de bărbaţi l-au săvârşit, prin voinţă.

Dar, precum începuserăm să spunem, după întoarcerea mărturisitorilor, s-a hotărât mai apoi în sinodul alexandrin[67], ca, exceptându-i pe autorii ereziei – pe care eroarea îi făcea de neiertat – penitenţii să-i fie alăturaţi Bisericii; aceasta nu în înţelesul că ar putea fi episcopi cei ce fuseseră eretici, ci ca să fie cunoscut că aceia care ar fi reprimiţi, nu au fost de fapt eretici.

Apusul şi-a dat încuviinţarea la această hotărâre; iar printr-un atât de trebuincios conciliu, lumea a fost smulsă din gâtlejul Satanei.

Iată-mă ajuns într-un punct foarte dificil în care, contrar voinţei şi intenţiei mele, sunt silit să apreciez măcar ceva legat de fericitul Lucifer, conform meritului său – oricât de mic – căci omenia mea o cere[68]. Dar, ce să fac? Adevărul îmi strânge gura, iar sufletul complice împinge potrivnica limbă spre a vorbi[69].

Într-un atât de critic moment al Bisericii, într-o atât de mare turbare a lupilor, după despărţirea puţinelor oi, a risipit şi restul turmei. Deşi însuşi bun păstor, s-a lăsat prea mult pradă fiarelor. Las la o parte toate cele ce sunt susţinute ca sigure de către clevetitori; anume că el ar fi făptuit numai din dragoste de glorie şi pentru ca numele său să fie transmis posterităţii; dar şi de dragul unei rivalităţi duşmănoase pe care o susţinuse împotriva lui Eusebius (din Vercelli), din cauza neînţelegerii din Antiohia[70].

Despre un asemenea bărbat, nu cred nimic din toate acestea; există un singur lucru pe care îl voi afirma – şi aici de faţă – cu statornicie, şi anume: el se deosebeşte de noi prin vorbe şi nu prin fapte; măcar de l-ar reprimi cei care au urmat botezul de la arieni[71].

21. *Ilarie, diaconul Bisericii Romane*[72]. *Nu este biserică aceea care nu are slujitor.*

L. După cum înţeleg acum, înainte îmi erau pricinuite multe din cele cu totul folositoare greşelii şi nicidecum speranţei. În adevăr îi aduc mulţumiri lui Christos Dumnezeul care a răspândit lumina adevărului în sufletul meu, ca să nu o mai arăt, cu nelegiuită gură, pe fecioara Lui ca pe târfa diavolului.

Rămâne un singur lucru pe care te rog să-l explici: ce ar trebui spus împotriva lui Ilarie, care nu-i primeşte înapoi de la arieni nici chiar pe cei botezaţi?

O. După ce s-a despărţit de Biserică, diaconul Ilarie, fiind, după cum socotea el, singur cu gloata lumii, nu putea să celebreze euharistia, neavând nici episcopi, nici preoţi; şi nici să transmită botezul fără euharistie. Dar, a murit şi secta o dată cu omul care, ca diacon, nu a putut rândui după sine nici un cleric. Căci nu este Biserică aceea care nu-şi are slujitorii săi.

Dar, lăsându-i la o parte pe puţinii debili, care se cred înşişi şi laici şi episcopi, ascultă ce trebuie înţeles despre întreaga Biserică.

L. În trei cuvinte – cum se zice – ai risipit nelămuririle unei atât de problematice întrebări, iar în timp ce vorbeşti, mi se pare că într-adevăr făptuiesc

şi eu cu tine. Dacă ai fi tăcut, s-ar naşte iarăşi nu-ştiu-ce temere: de ce sunt admişi cei botezaţi, de la eretici?

O. Este exact ceea ce am spus eu, adică, ascultă ce trebuie înţeles despre întreaga Biserică. Căci această temere, după cum o numeşti, pe mulţi îi ispiteşte; voi fi, poate, mai lung în expunere, dar spre câştigul curat al adevărului.

22. *Arca lui Noe este modelul Bisericii. Numărul opt în Psalmi şi în Evanghelie. Treptele Bisericii. Nimeni nu poate judeca în legătură cu oamenii, înaintea zilei judecăţii.*

O. Arca lui Noe a fost modelul Bisericii, conform celor spuse de apostolul Petru: „În arca lui Noe, puţine suflete, adică opt, au fost mântuite prin apă, precum ne mântuie şi pe noi acum botezul asemănător aceluia". (I, Petru, III, 20)[73]

Precum era în arcă felurimea tuturor vieţuitoarelor[74], tot astfel sunt în Biserică oameni de toate neamurile şi obiceiurile. După cum erau acolo leopardul şi iezii, lupul şi mieii, astfel sunt aici drepţii şi păcătoşii, altfel spus, vasele de aur şi argint stăruiesc împreună cu cele de lemn sau lut. Arca şi-a avut cuiburile sale[75]; Biserica îşi are numeroasele sălaşuri.

În arca lui Noe au fost păstrate opt suflete ale oamenilor. Şi nouă ne porunceşte Ecleziastul[76] să dăm şapte părţi, să dăm opt părţi, adică să credem şi într-un Testament şi în Celălalt. De aceea au fost scrişi unii psalmi pentru ora a opta, iar în câte opt versuri – subordonate câte unei litere – psalmul al o sută optsprezecelea[77] în care este instruit cel drept.

De asemenea, chiar fericirile – pe care vestindu-le discipolilor pe munte, Domnul a dat contur Bisericii – sunt opt [78].

Şi Ezechil, în înălţarea templului,- şi-a însuşit numărul compus din opt unităţi[79]. Vei mai găsi şi multe altele arătate în acest fel în Scripturi.

Şi a fost trimis corbul din arca lui Noe şi nu s-a întors[80], iar mai apoi porumbelul anunţă pacea pământului[81]. Tot astfel şi în botezul Bisericii, după alungarea celui mai odios, adică a diavolului, porumbelul Sfântului Spirit vesteşte pacea pământului nostru[82].

Arca e construită începând de la treizeci de coţi şi îngustându-se în sus[83], încetul cu încetul, până la unul singur. La fel şi Biserica, alcătuindu-se din mai multe trepte, se sfârşeşte în cele mai de sus cu diaconi, preoţi şi episcopi. A fost pusă în primejdie arca în timpul potopului – şi Biserica e primejduită în lume.

Ieşind, Noe a sădit via şi bând apoi din ea, s-a îmbătat[84]; Christos, născut chiar în trup, a sădit Biserica şi a pătimit. Fiul cel mare şi-a luat în derâdere tatăl, iar cel mic l-a acoperit; iudeii şi-au bătut joc de Dumnezeu răstignit, iar păgânii L-au cinstit. Nu mi-ar ajunge ziua întreagă, dacă ar trebui să explic toate sacramentele arcei legate de Biserică.

Voi lămuri, totuşi, pe scurt, – căci ţine de strădania împrejurării de faţă – cine sunt printre noi, acvilele, cine porumbeii, leii, cerbii, cine viermii, cine şerpii. Nu doar în Biserică zăbovesc oile şi zboară păsările curate încolo şi-ncoace; chiar şi acolo unde e grâul sădit „printre culturi strălucind de sănătate, stăpânesc brusturi şi scaieţi şi paie sterpe“. (Verigilius, *Georgice*, I, 154)

Ce să facă truditorul pământului? Să smulgă neghina? Dar, o dată cu ea, sminteşte rostul întregii recolte! Zi de zi, cu priceputa strădanie a omului de la ţară, alungă cu zgomot păsările şi le goneşte cu sperietori; când pocneşte din bici, când pune sperietori. Şi totuşi îşi fac vad fie zburdalnicele capre, fie jucăuşul măgar sălbatic; ici şoarecii îşi duc grâne din răvăşitele hambare, colo furnica, cu roiul în clocot, pustieşte holda. Astfel stau lucrurile. Nimeni nu-şi stăpâneşte liniştit ogorul.

În timp ce tatăl familiei doarme, omul duşmănos a şi sădit peste munca lui otrăvita iarbă a sălbăţiei; când slugile s-au hotărât să o stârpească, stăpânul le-a oprit, păstrându-şi pentru sine despărţirea grâului de pleavă[85].

Acestea sunt vasele mâniei şi ale milei, de care vorbeşte Apostolul[86] în casa Domnului[87]. Va veni, aşadar, ziua în care, după deschiderea tezaurului Bisericii, Domnul va da la iveală vasele mâniei şi, pe când se vor arăta acestea, sfinţii vor spune: „Au ieşit dintre noi, dar nu erau dintre noi. Căci dacă ar fi fost dintre noi, cu orice preţ ar fi rămas cu noi". (I Ioan, II, 19)

Nimeni nu-şi poate asuma autoritatea gloriei lui Christos, nimeni nu poate judeca în legătură cu oamenii, înainte de ziua judecăţii. Dacă Biserica a fost deja purificată, lui Dumnezeu ce îi mai punem deoparte? „Există un drum care, pentru oameni, pare să fie drept, dar surprizele lui duc către adâncul infernului". (Proverbe, XIV, 12)[88] Ce gândire sigură poate exista într-o asemenea greşeală a judecăţii?

23. *Tradiţia bisericească. Ereticii Bisericii începutului. Ereticii iudeilor. Ereticii în Evanghelie.*

O. Fericitul Ciprian[89] a încercat să se ferească atât de vasele sfărâmate, cât şi de băutul din apă străină; tocmai de aceea, dezaprobând botezul ereticilor, i-a reamintit despre sinodul african[90] – pe această temă – lui Ştefan[91], episcopul de atunci al oraşului Roma, al douăzeci şi doilea de la fericitul Petru încoace; încercarea a fost însă zadarnică[92].

În cele din urmă, chiar şi episcopii care hotărâseră împreună cu el că ereticii vor fi rebotezaţi, întorşi la vechea datină, au dat o hotărâre nouă[93]. Ce să facem? astfel ne-au transmis mai marii noştri în timp, iar lor – ai lor. Dar ce să zic despre cele ce urmează?

În Iudeea, când sângele lui Christos era încă proaspăt, li se atribuia apostolilor afirmaţia că trupul Domnului e o nălucă; Apostolul s-a căznit iarăşi să-i treacă pe Galateni la vegherea legii[94]; pe Corinteni, neîncrezători în învierea trupului, s-a străduit să-i aducă, cu numeroase argumente, pe calea adevărată[95]. Pe atunci, Simon Magul[96] şi discipolul său, Menander, şi-au atribuit virtuţile lui Dumnezeu; atunci l-a alcătuit Basilides[97] pe Abraxas, supremul Dumnezeu

cu 365 de arătări[98]; atunci Nicolae[99], unul din cei şapte diaconi, veghind zi şi noapte la căsătorii, a visat împreunări cu totul ruşinoase[100].

Mai bine tac în legătură cu ereticii iudaismului, care, înaintea venirii lui Christos, au risipit legea încredinţată lor; ca şi în legătură cu faptul că Dositei, conducătorul samaritenilor, i-a respins pe profeţi[101], că saducheii[102], născuţi din rădăcina lui, au negat chiar şi învierea trupului, că fariseii, despărţiţi de iudei din cauza unor scrupule fără rost, şi-au luat chiar numele de la neînţelgere[103], că irodienii l-au luat pe regele Irod drept Christos[104].

Ajung la ereticii care au sfârtecat Evangheliile. Un oarecare Saturninus[105], şi ophiţii[106], şi cainienii[107], şi sethiţii[108], şi Carpocrates[109], şi Cerinthus[110] cu urmaşul său Ebion[111], precum şi alte molime dintre care, cele mai multe s-au năpustit încă pe vremea când apostolul Ioan era în viaţă; totuşi, despre nici unul dintre ei nu citim că ar fi fost rebotezat.

24. *Ereticilor trebuie să li se îngăduie penitenţa fără botez.*

O. Pentru că am amintit însă de un asemenea bărbat, să recunoaştem, din chiar Apocalipsa lui, că ereticilor trebuie să li se acorde penitenţa, fără botez.

Îngerului[112] din Efes i se reproşează părăsirea iubirii[113]. Îngerului Bisericii din Pergam i se pune la socoteală mâncatul cărnurilor sacrificate idolilor şi doctrina nicolaiţilor[114]. De asemeni, îngerului Theatirilor îi sunt aruncate în faţă profetesa Iezabel, precum şi plăcerile plăsmuirilor amăgitoare şi curvăsărelile[115].

Şi totuşi, Dumnezeu îi îndeamnă pe toţi aceştia la căinţă, sub ameninţarea pedepsei viitoare, în cazul că nu se vor schimba. Dar nu i-ar sili să se căiască dacă, în prealabil, nu ar fi avut de gând să le îngăduie penitenţilor iertarea. A spus oare să fie rebotezaţi cei care au fost botezaţi în credinţa nicolaiţilor? Sau să li se pună mâinile deasupra acelora care crezuseră, la vremea aceea, precum cei din Pergam ce ţineau învăţătura lui Balaam? Ba, dimpotrivă: „Săvârşeşte-ţi penitenţa; de nu, voi veni degrabă la tine şi voi lupta cu tine, cu sabia gurii mele". (Apocalipsa, II, 16)

25. *Epistola sfântului Ciprian către Ştefan. Epistola aceluiaşi către Iubaian.*

O. Dacă aceia, care au fost în rânduiala lui Ilarie şi au început să fie oi fără păstor, ar voi să dea la iveală, despre Scripturi, cele lăsate de fericitul Ciprian în epistole – desigur, din cauza ereticilor ce urmau să fie rebotezaţi – să ştie că acela a făcut-o fără anatemizarea celor ce nu voiseră să-l urmeze.

Căci a rămas în comuniunea celor ce se împotriveau gândului său. El fusese stârnit mai curând de Novatus[116] şi din cauza mai multor erezii ce se năşteau, pentru ca nu cumva cineva să fie reprimit de el, fără să-şi osândească greşeala.

În sfârşit, cuvântul său către Ştefan, legat de acest lucru, l-a împlinit într-o asemenea încheiere: „Preaiubite frate, acestea ţi le-am adus la cunoştinţă în folosul onoarei comune şi a curatei iubiri, socotind că îţi va face plăcere acest lucru spre adevărul sfinţeniei şi credinţei tale, ce sunt, fiecare în egală măsură, şi pioase şi adevărate. Ştim, de altfel, că unii nu vor să părăsească ceva de care s-au pătruns odată şi nici nu îşi schimbă cu uşurinţă planul hotărât; dar, fără a vătăma legătura păcii şi a înţelegerii între

colegi[117], îşi reţin unele bunuri ce şi le-au însuşit, pe nedrept, dintr-o dată.

N-am forţat pe nimeni în această problemă, n-am dat o lege, încât în rânduirea Bisericii, să-şi aibă fiecare liberul arbitru al propriei voinţe; căci, după ce a fost aşezat în frunte, îi va înfăţişa Domnului raţiunea făptuirii sale".

Scriindu-i lui Iubaian[118] despre rebotezarea ereticilor, astfel îi vorbeşte către sfârşitul cărţuliei: „Preaiubite frate, ţi-am scris acestea, pe măsura cumpătării noastre, fără a le prescrie cuiva, nedând dinainte sentinţe, pentru ca fiecare dintre episcopi să facă ceea ce consideră, având liberă puterea propriei cumpăniri. Noi, în ce ne priveşte, nu luptăm, din cauza ereticilor, nici cu colegii, nici cu ajutoarele noastre întru episcopat cu care păstrăm divina înţelegere şi pacea dumnezeiască, mai ales că Apostolul zice: «Dacă s-ar socoti cineva certăreţ, noi nu avem asemenea apucătură, şi nici Biserica lui Dumnezeu»[119]. Să fie păstrate de noi nevătămate – în îndurare şi blândeţe – preţuirea spiritului, onoarea colegialităţii, legătura credinţei, armonia slujirii divine".

26. *Împotriva lui Ilarie, diacon al Bisericii Romane.*

O. Pe lângă ceea ce respingem, există ceva împotriva căruia desigur că nici Ilarie, acel Deucalion[120] al lumii, n-ar cuteza să mârâie.

Căci dacă ereticii nu au botez şi trebuie rebotezaţi de către Biserică deoarece nu au fost în ea, atunci Ilarie însuşi nu e creştin. El a fost botezat chiar în acea Biserică ce îşi primea mereu botezul de la eretici. Înainte ca sinodul de la Ariminum să aibă loc, înainte ca Lucifer să exulte, diaconul Ilarie îi accepta cu botez cu tot pe cei veniţi de la eretici, mai ales, că îl primiseră mai înainte. Doar dacă nu cumva sunt arienii atât de eretici încât să nu fie voie să-l reprimeşti tocmai pe cel botezat de ei.

Diacon erai, o, Ilarie, şi i-ai reprimit pe cei botezaţi de manihei. Diacon erai şi ai recunoscut botezul lui Ebion. De îndată, după ce s-a ivit Arius, totul a început să te nemulţumească. Împreună cu măruntele-ţi slugi, te desparţi şi deschizi o nouă baie publică[121]. Dacă vreun înger sau apostol te-a rebotezat, nu te abat de la ceea ce urmezi.

Dacă însă, născut la pieptul meu, hrănit cu laptele sânilor mei, ridici sabia împotriva mea, redă-mi ceea ce ţi-am dat şi, dacă poţi, fii altfel creştin.

Sunt o prostituată, dar sunt totuşi mama ta. Nu slujesc curăţia unui singur aşternut, căci atunci când ai fost zămislit, eram astfel: am căzut în adulter cu Arius, dar am făcut-o înainte şi cu Praxea[122], cu Ebion, cu Cerinthus, cu Novatus; îmbrătişează-i pe aceştia, căci în casa mamei tale îi primeşti pe adulteri. Nu ştiu de ce te supără un singur adulter.

27. *Ereticii întotdeauna admişi.*

O. Dacă ar considera cineva că reprimirea ereticilor de către înaintaşii noştri trebuie respinsă ca neadevărată, atunci să citească epistolele fericitului Ciprian în care acesta îl sfâşie cu vorba şi pe Ştefan, episcopul Bisericii Romane, şi eroarea învechitului obicei. Să citească până şi acele cărţi pe care Ilarie le-a dat la iveală împotriva noastră, în legătură cu rebotezarea ereticilor, căci va găsi în ele chiar mărturia lui, după care toţi ereticii au fost admişi întru penitenţă de către Iuliu[123], Marcu[124], Silvestru[125] şi ceilalţi vechi episcopi.

Nici chiar sinodul din Niceea nu a trebuit să-şi păgubească rânduiala adevărului, sinod despre care am pomenit mai sus şi care i-a admis pe toţi ereticii, cu excepţia discipolilor lui Pavel din Samosata[126]. Mai mult chiar decât acestea, dacă s-ar fi îndreptat, şi episcopului novaţienilor i s-ar fi oferit treapta preoţiei.

Această hotărâre îl afectează şi pe Lucifer, şi pe Ilarie, de vreme ce acelaşi este si clericul, şi cel botezat.

28. *În care Biserică trebuie să rămânem. Concluzia disputei şi rodul ei.*

O. Aş fi putut străbate ziua întreagă cu o conversaţie de acest fel şi puteam seca toate pâraiele propoziţiunilor, cu soarele unic al Bisericii.

Pentru că, într-adevăr, am cuvântat cam mult, iar întinderea disputei a vlăguit râvna ascultătorilor, îţi voi înfăţişa scurtul şi vădditul gând din cugetul meu, anume că în acea Biserică trebuie rămas, care a fost întemeiată de apostoli şi care dăinuie până în ziua de azi.

Când vei auzi că aceia, ce-şi zic ai lui Christos, nu sunt numiţi de la Domnul Isus Christos, ci de la vreun altul, socoteşte-i marcioniţi[127], valentinieni[128], montenzi[129], campiţi[130], şi să ştii că nu sunt Biserica Lui, ci adunătura lui Anticrist. Din chiar felul cum s-au rânduit, vădesc mai apoi că sunt cei pe care i-a vestit Apostolul pentru viitor. Nu sunt măguliţi nici dacă din capitolele Scripturilor pare să se confirme ceea ce spun, de vreme ce şi diavolul a vorbit, în vreun fel, despre Sfintele Scrieri, iar la acestea ei nu zăbovesc citind, ci cugetând[131]. Dacă astfel urmăm scrisul, putem alcătui şi noi o nouă învăţătură spre a susţine că nu trebuie reprimiţi în Biserică cei încălţaţi şi purtând două tunici.

L. Consideră că nu ai învins doar tu, singur, ci că am biruit şi unul şi altul, fiecare dintre noi întorcând palma primită: tu pe a mea, eu pe a greşelii.

Ce bine ar fi dacă o dispută m-ar atinge întotdeauna în asemenea măsură încât, mergând spre cele mai bune, să părăsesc răul pe care îl stăpâneam.

Îţi mărturisesc totuşi un lucru – căci cunosc în cea mai mare măsură moravurile alor mei – anume că mai uşor pot fi învinşi, decât convinşi.

NOTE

1. În legătură cu titlul acestui opuscul, se cer făcute câteva observaţii: în ediţia Migne, după care s-a făcut traducerea, titlul este *Dialog împotriva luciferienilor*; într-o altă ediţie, veche şi considerată referenţială şi de Migne, titlul este *Altercatio.....* (deci *Disputa.....*); am considerat obligatoriu să oferim şi acest titlu, fie şi între paranteze, deoarece este cel pe care îl dă Ieronim însuşi în *De viris illustribus*, cap. CXXXV. Să mai menţionăm şi codexul sorbonens în care se vorbeşte despre „Epistula adversus Luciferianos“, deci „Epistola împotriva.....“

Pentru exactitate însă, considerăm că optimă rămâne reţinerea titlului dintre paranteze: „Ieronim..... am scris cele ce urmează: ..... o carte de epistole către feluriţi..... *Disputa unui luciferian şi a unui ortodox.....*, p. 80, în ediţia Sfântul Ieronim, *Despre bărbaţii iluştri şi alte scrieri*, introduceri, traduceri şi note de Dan Negrescu, Ed. Paideia, Bucureşti, 1997; toate trimiterile următoare se fac la această ediţie. Trimiterile biblice se fac la BIBLIA SACRA, Vulgatae editionis, Sexti V Pont. Max. iussu recognita et

Clementis VIII auctoritate edita a Michel Hetzenauer, Ratisbonae et Romae, MCMXIV (cunoscută şi ca *Vulgata Clementina*).

2. După cum se va vedea, cele mai multe capitole au în frunte o sinteză: primul (dar şi alte câteva) se abate de la regulă, fapt pentru care, pornind de la conţinut şi urmând modelul ieronimian, ne-am permis să-l intitulăm *Prolog*.

3. Majoritatea cercetătorilor plasează redactarea *Disputei.....* în perioada romană a lui Ieronim, deci 382 - 385, căreia îi aparţine şi un număr de epistole (de la XIX la XLIV); scepticii însă o consideră mai timpurie (379). Acel „nu demult", cu care începe Ieronim, ar marca, după unii, diferenţa de timp dintre desfăşurarea propriu-zisă a disputei, pe de o parte, şi redactarea ei pe de altă parte (vezi Pierre de Labriolle, *Histoire de la litterature latine chretienne*, Paris, 1924, pp. 468 - 469).

4. Discipolul luciferian, pe nume Helladius, este considerat un personaj fictiv, sinteză creată de Ieronim pentru a reda inflexibilitatea sectanţilor.

5. Lucifer a fost episcop în Caralis (azi Cagliari, în Sardinia) în secolul IV (mort în 370 sau 371); opera sa este îndreptată împotriva arienilor, mergând până la opoziţia faţă de toţi cei care optau pentru o minimă iertare a ereticilor; prin intransigenţa sa Lucifer a generat, la rândul său,

o sciziune – considerată eretică – în Biserică. Titluri care îi aparţin: *De non conveniendo cum haereticis, De regibus apostaticis, De Atanasio*. Adepţii săi, luciferienii, s-au pierdut în scurt timp după moartea magistrului. Pe scurt, dar esenţial, despre Lucifer, la Ieronim în *Despre bărbaţii iluştri*, cap. XCV, p. 67.

6. Acest „fiu al Bisericii“ îl reprezintă pe autor însuşi, deci pe Ieronim, cel puţin ca mod de gândire. Într-o ediţie veche, nedatată, s-a considerat firesc chiar ca unul dintre cei doi interlocutori să fie „Ortodoxus Ieronymus“. Nu avem date suficiente nici pentru a confirma, nici pentru a infirma. În ultimă instanţă, cei doi „împricinaţi“ reprezintă două opinii divergente; se caută lămurirea acestora, nu neapărat a personajelor.

7. Acuzaţia, proferată de Lucifer şi adepţii săi, viza o anume lipsă de fermitate a Bisericii care – după părerea lor – ierta fără discernământ, pentru a-şi asigura cât mai mulţi fii; adică îşi „oferea serviciile“ tuturor, de unde şi metafora Bisericii ca prostituată. Lucifer considera inacceptabilă penitenţa unui ierarh, astfel că după conciliul de la Ariminum „Într-atât i-a condamnat pe cei ce fuseseră acolo, încât s-a separat pe sine însuşi de cei care i-ar fi reprimat pe aceia prin dezvinovăţire sau penitenţă“. (Sulpicius, *Historia*, II, 45)

8. Cojocul sau şuba sardă este aici un simbol al sărăciei, al mizeriei şi, implicit, al inculturii. Lucifer asocia excesiv persoana lui Isus Christos cu ideea de simplitate, modestie, sărăcie. Aluzia lui Ieronim vizează însă o anumită „modestie“ a sarzilor; „celebritatea“ şubei sarde provenea din duhoarea pe care o răspândea. În latină, însuşi cuvântul care o desemna *mastruca* (mastruga) era socotit un barbarism, după cum relevă Quintilian: „Cât despre *mastruca*, cuvânt de origine sardă, Cicero l-a folosit intenţionat, în bătaie de joc“. (Quintilian, *Arta oratorică*, traducere de Maria Hetco, Minerva, Bucureşti, 1974, vol. I, I, 5, 8)

9. Termenii *ortodox* şi *catolic*, la Ieronim, trebuie înţeleşi în contextul epocii, deci în complementaritatea lor; înţelesurile receptate azi s-au cristalizat abia după schisma din 1054; în latina patristică, adevărata credinţă, conformă învăţăturii evanghelice, *secundum Evangelium*, este *Catholica* în sensul unei unităţi originare, şi implicit *orthodoxa*, în sensul rectitudinii, adică dreptcredincioasă. (vezi Dan Negrescu, *Literatură latină. Autori creştini*, Paideia, 1996, cap. *Introducere în ierarhie*, pp. 11 - 12)

10. Termenul de *synagoga* este folosit de Ieronim (cu excepţia cazurilor în care este vorba de templul iudaic, în context veterotestamentar, uneori şi neotestamentar) în accepţiunea sa etimologică, anume aceea de „adunare laolaltă“; uneori şi cu sensul peiorativ de „adunătură“, dar în nici un

caz cu încărcătura antisemită pe care i-au dat-o mulţi creştini. (pentru relaţia lui Ieronim cu iudaismul vezi *Despre bărbaţii.....*, nota 15, pp. 97 - 98; şi epistola LXXXIV).

11. Considerente legate de necesitatea unui limbaj, dacă nu modern, cel puţin contemporan nouă, dar şi de latinitatea limbii noastre, ne-au determinat să renunţăm la termenul „pocăinţă" în favoarea alternanţei căinţă - penitenţă în traducerea lui *poenitentia*; în privinţa lui *poenitens* am considerat oportună traducerea prin *penitent* sau alternativ (din motive stilistice), prin perifraza *cel ce se căieşte*, şi în nici un caz prin participiul *pocăit*, arhaic şi trimiţând uneori la cu totul altceva.

12. Instrumentul ascuţit cu care scriau romanii pe tăbliţele cerate; una din extremităţi era plată şi servea la „ştergerea" tăbliţelor.

13. Trimiterea se face la jertfa lui Aaron: „Iar către Aaron a zis Moise: «Apropie-te de jertfelnic şi săvârşeşte jertfa ta pentru păcat şi arderea de tot a ta şi curăţeşte-te pe tine şi casa ta; apoi adu darurile poporului şi-l curăţeşte, cum a poruncit Domnul»"; (Levitic, IX, 7)
apoi: „Deci s-a apropiat Aaron de jertfelnic şi a junghiat viţelul cel de jertfă, pentru păcatul său". „Apoi a adus ofranda poporului: luând ţapul, cel pentru păcatul poporului, l-a junghiat şi l-a adus jertfă pentru păcat....." (Levitic, IX, 8, 15)

14. Pentru ritualul invocării Sfântului Spirit (imponere manus) am alternat traducerea *punerea mâinii (mâinilor) deasupra* cu mai nou folosita sintagmă în limbajul românesc catolic *impunerea mâinilor*.

15. Citatul este dat cu aproximaţie, probabil premeditată – după cum se va putea constata şi în alte locuri – spre a servi mai bine argumentaţiei; pentru exactitate: „spune-i lui Aaron: Bărbatul din neamul tău prin rude, să nu-i aducă ofrande Dumnezeului său şi nici să nu ajungă la slujirea lui în viitor, de va avea vreo meteahnă". (Levitic, XXI, 17)

16. Din nou citare aproximativă; pentru exactitate: „Să fie sfinţi ai Dumnezeului lor, şi să nu pângărească numele Dumnezeului lor, căci ei îi aduc jertfă Domnului şi pâine Dumnezeului lor, şi de aceea să fie sfinţi". (Levitic, XXI, 6)

17. Aceeaşi situaţie precum la notele 15 şi 16; pentru exactitate: „Spunele: orice om din seminţia voastră, care va avea vreo necurăţie şi se va apropia de cele sfinte pe care fiii lui Israel i le oferă Domnului, îi va pieri Domnului din faţă. Eu sunt Domnul". (Levitic, XXII, 3).

18. Ar putea fi o aluzie uşor ironică la inexactitatea – semnalată – citărilor oferite de luciferian; pe de altă parte, după cum se va vedea, şi ortodoxul va da unele citate conform scopului, şi mai puţin conform Scrierilor Sacre.

19. Aluzie la un soi de capcană utilizată de romani (o menţionează şi Vergilius în *Georgice*); în spaţiul din vecinătatea plasei erau atârnate sfori cu pene colorate („Puniceae pennae" – pene purpurii – spune Vergilius) care, la cea mai mică adiere, imitau zbaterea aripilor, speriind fiarele ce, involuntar, se aruncau în plasă.

20. Cf. „Căci în Ierusalim se află Scăldătoarea Oilor, ce în ebraică este numită Bethesda, având cinci porticuri. În acestea zăcea o mare mulţime de bolnavi: orbi, şchiopi, uscaţi, aşteptând mişcarea apei. Căci un Înger al Domnului se cobora la vreme în scăldătoare: şi apa se tulbura. Şi cine intra mai întâi în scăldătoare, după tulburarea apei, devenea sănătos, indiferent de ce neputinţă era ţinut". (Ioan, V, 2 - 4). În traducerea Evangheliei, Ieronim desemnează prin *Probatica Piscina* locul în care evreii purificau victimele (oi, dar şi capre) pentru sacrificii (cf. gr. προβατικός).

21. Cf. „Şi după ce s-a botezat tot poporul, botezându-se şi Isus şi rugându-se, s-a deschis cerul; şi S-a coborât Spiritul Sfânt peste El, trupeşte, ca un porumbel". (Luca, III, 21, 22).

22. Cf. „Şi s-a făcut că, pe când Apollo era în Corint, Pavel, după ce a străbătut părţile de sus, a venit la Efes şi găsind câţiva discipoli, le-a spus acestora: crezând, oare aţi primit Sfântul Spirit? Aceia însă au vorbit către el: Dar nici măcar dacă este Sfânt Spirit, n-am auzit". (Fapte, XIX, 1, 2)

23. Cf. „Şi s-a dus Anania şi a intrat în casă şi, punându-şi mâinile deasupra lui, a spus: Frate Saul, m-a trimis Domnul Isus, care ţi s-a arătat în calea pe care veneai, ca să vezi şi să te umpli de Spiritul Sfânt. Şi deodată i-au căzut de pe ochi, ca nişte solzi, şi şi-a reprimit vederea; şi ridicându-se a fost botezat“. (Fapte, IX, 17, 18)

24. Aici *angelus*, folosit în înţelesul său etimologic, deci *vestitor*.

25. Cf. „Iar pruncul încă sugar se va juca lângă deschizătura cuibului de viperă, şi cel ce abia fusese înţărcat, mâna îşi va întinde în scorbura vasiliscului“. (Isaia, XI, 8)

26. Cf. „În ziua următoare au intrat în Cezareea. Iar Corneliu îi aştepta şi chemase la el acasă rudele sale şi prietenii apropiaţi.....
Iar pe când Petru spunea acestea, Sfântul Spirit a venit peste toţi cei ce ascultau cuvântul lui. .....
Oare poate cineva să oprească apa, spre a nu fi botezaţi aceia care au primit Sfântul Spirit ca şi noi?“ (Fapte, X, 24, 44, 47)

27. În epistola XLIV, Ieronim spune: „chiar îndatoririle voastre se potrivesc sucit“.

28. Citat cu unele inexactităţi.

29. Pluralul lui *Ecclesia* desemnează comunităţile creştine organizate fiecare într-o Biserică.

30. Arianismul (pornit ca erezie în prima jumătate a secolului IV, din comentariile lui Arius, teolog născut în Libia şi educat la Alexandria) a fost condamnat întâi de un sinod format din o sută de episcopi egipteni şi libieni. Dat fiind că totuşi prindea teren (considerarea Trinităţii, după cum se arată şi în textul lui Ieronim, ducea practic la „sfărâmarea“ acesteia) şi submina o autoritate – cu greu – în formare, a fost convocat – prin grija împăratului Constantin I – Sinodul I de la Niceea, în 325; prin insistenţele Sfântului Atanasie, arianismul a fost oficial condamnat, iar lucrările lui Arius complet interzise.
Despre personalitatea marcantă a lui Arius ereziarhul, „cel dotat cu o inteligenţă sclipitoare“ (vezi la Manfred Fuhrmann, *Rom in der spätantike*, Rowohlt Enzyklopädie, 1994 şi Henri Irenée Marrou, *Arianismul ca fenomen alexandrin*, în *Patristică şi umanism*, traducere de Cristina şi Costin Popescu, Ed. Meridiane, 1996, pp. 401 - 414).

31. Legătura dintre botez şi Sfântul Spirit întru Biserica unică, o subliniază sintetic Augustin în epistola CLXXXV: „Sfântul Spirit nu poate fi dobândit în afara unităţii trupului lui Christos“. De unde rezultă clar că nici o erezie – adică desprindere de trupului Lui – nu poate oferi botezul adevărat.

32. Cf. „şi s-a făcut un zgomot din cer, precum al unei puternice suflări ce se apropie şi a umplut întreaga casă unde se aflau ei şezând.
Şi li s-au arătat, împărţite, limbi ca de flacără şi a şezut deasupra fiecăruia: şi s-au umplut cu toţii de Sfântul Spirit şi au început să vorbească în felurite limbi, după cum le dădea Sfântul Spirit a vorbi acelora". (Fapte, II, 2 - 4)

33. Despre eunucul reginei Candace din Etiopia, scrie Ieronim, cu deosebită veneraţie, într-un opuscul intitulat *Despre vieţile apostolilor*: „Eunucul reginei Candace a etiopienilor a predicat Evanghelia în Arabia – purtând şi numele de Fericitul – şi în insula Taprobania din Marea Roşie. Spun unii că în acelaşi loc şi-a împlinit martiriul şi că a fost înmormântat aducându-i-se mare cinstire". (în volumul Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, p. 86)

34. Citatul nu numai că vine să contrazică cele afirmate mai înainte (botezul fără Sfântul Spirit), dar este şi eronat; corect este „De îndată ce au ieşit din apă, Spiritul Domnului l-a răpit pe Filip, iar eunucul nu l-a mai văzut pe acela". (Fapte, VIII, 39)

35. Cf. „Aşadar fraţilor, luaţi seama la şapte bărbaţi dintre voi, de bun nume, plini de Sfântul Spirit şi înţelepciune, pe care noi să-i rânduim la această slujbă. Iar noi vom fi stăruitori în rugăciune şi în slujirea cuvântului. ..... şi au ales

pe Ştefan, bărbat plin de credinţă, pe Filip, pe Prohor.....“ (Fapte, VI, 3 - 5)

36. Metaforă clasică formată de la imaginea dinamică a concurenţilor în alergările de care. *Meta*, adică borna, reprezenta punctul „fierbinte“ al cursei, căci trebuia ocolită printr-o întoarcere de 180 de grade a atelajului, punând la încercare îndemânarea lui *auriga*, conducătorul carului, şi provocând adesea accidente grave. A se vedea la Horatius oda I, din cartea I de ode, dedicată lui Maecenas („meta fervidis evitata rotis“ – borna ocolită cu roţile înfierbântate) cu siguranţă bine cunoscută de Ieronim.

37. Fenomenul atribuit de Ieronim arianismului, acela de „convertire“ la creştinism a valorilor gândirii clasice, este specific în fapt întregului proces de consolidare culturală a Bisericii ajunse la conştiinţa faptului că fără clasicismul păgân ea nu poate deveni o autoritate. Sfinţii Părinţi, precum Ambrozie al Milanului, Augustin, Ieronim participă conştient la ceea ce istoria culturii numeşte „convertirea la creştinism“ a păgânilor. (A se vedea în acest sens Etienne Gilson, *Filozofia în Evul Mediu*, trad. Ileana Stănescu, Ed. Humanitas, 1995, pp. 15 - 160; Dan Negrescu, *Literatură latină. Autori creştini*, pp. 16 - 18.)
Pentru acelaşi proces, sugerat şi de Ieronim, cea mai semnificativă rămâne observaţia lui Iustin Martirul şi Filosoful după care „cei ce au vieţuit

cu Logosul sunt creştini, chiar dacă au fost consideraţi păgâni, cum au fost la greci Socrate, Heraclit..... iar la barbari Avraam, Anania, Ilie şi mulţi alţii“. (apud Dan Negrescu, *op. cit.*, nota 23, p. 22)

38. Sabellius, ereziarh din secolul III, a iniţiat o învăţătură (sabelianismul) a cărei idee centrală o reprezintă reducerea, dacă nu chiar ştergerea distincţiei dintre cele trei persoane ale Trinităţii. Împotriva lui Sabellius a scris Dionisie, episcop din Alexandria (vezi Ieronim, *Despre bărbaţii*, cap. LXIX, p. 57). O confuzie aproape identică celei din sabelianism o întâlnim la Arnobius cel Bătrân, autorul lucrării *Adversus nationes* (Împotriva păgânilor), care gândeşte Trinitatea (fără a cunoaşte însă aproape nimic despre creştinism) pornind de la *Hermes Trismegistos* (Hermes cel de trei ori foarte mare) – sau Corpus Hermeticum – ansamblu de tratate cu nume grecesc desemnându-l pe zeul egiptean Thot, principiu al devenirii, triplă acţiune în timp. Pentru amănunte Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, p. 61 (despre Arnobius) şi nota 67 la p. 105.

39. Ilarie al Pictaviei arată în tratatul *Despre Trinitate*, cartea VII, că: „Tatăl nu poate fi gândit decât în prezenţa actului de a-L gândi pe Fiul: deoarece numele Tatălui are în sine numele Fiului“.

40. Luciferienii erau ironizaţi în general pentru „şuba sardă“ (vezi nota 8); aici în schimb,

luciferianul ironizează simplitatea ortodoxă, identificată cu cea a pescarilor (primii creştini).

41. Citatul este trunchiat, îmbinând prima parte din versetul 5 cu partea a doua a versetului 7.

42. Se considera că Sardinia ar fi pradă viciilor, iar sarzii, prin definiţie, oameni mincinoşi.

43. Despre Sardinia şi Iberia, ca ţinuturi ale răului, vorbeşte Ieronim în epistola VI (către diaconul Iulian). Astfel Sardinia este „hidra relelor ce cresc zi cu zi“, iar Iberia e cea locuită de „oameni întunecaţi“.

44. Trimiterea este eronată. Pilda grăuntelui de muştar apare în Matei, XIII, 31, 32, cu referire la împărăţia cerurilor; reluată cu referire la credinţa ce mută muntele din loc, în XVII, 20.

45. Constantius II (Flavius Iulius), împărat al Imperiului Roman de Răsărit în perioada 337 - 361.

46. Flavius Eusebius şi Flavius Hypatius, consuli în 359, erau fraţii împărătesei Eusebia, soţia lui Constantius. Au suferit exilul cu confiscarea averii, în 371, în timpul lui Valens, acuzaţi fiind de dorinţă de mărire. Ulterior, constatându-se nevinovăţia lor, şi-au reintrat în drepturi. Hypatius, ajuns prefect al Romei în 379, a fost prieten cu istoricul Ammianus Marcellinus, în

a cărui *Istorie romană* este frecvent pomenit alături de fratele Eusebius. (vezi Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, studiu introd., traducere şi note de David Popescu, Ed. Ştiinţifică Bucureşti, 1982)

47. Termen ieronimian, cu înţelesul de esenţă, substanţă, fiinţă, creat prin latinizarea grecescului οὐσία.

48. Existau în Pannonia două oraşe numite Mursa sau Mursia; după unele surse (Tabula Peutingeriana şi Eutropius) – pentru o mai clară distincţie – cele două localităţi apar ca Mursia Minor şi Mursia Maior. Valens era episcop al acesteia din urmă.

49. Flavius Palladius Rutilius Taurus Aemilianus a ajuns prefect al pretoriului în Italia, în timpul lui Constantius, la care a şi fugit după ce Iulian a fost proclamat împărat; în consecinţă a fost exilat de tribunalul instituit pentru urmărirea şi judecarea partizanilor lui Constantius. În 361 a obţinut consulatul împreună cu Florentius.

50. Oraş în Umbria (azi Rimini), sediul unei importante episcopii în secolul IV, ceea ce explică şi convocarea sinodului în acel loc, în 359. La sinod au participat aproximativ patru sute de episcopi, printre care şi – deja celebrii – arienii Valens, Ursacius şi Auxentius.

51. Provincie africană având capitală oraşul cu acelaşi nume.

52. Ţinut în Italia centrală, la Marea Adriatică.

53. Sinodul a avut loc în 359, iar disputa celor doi prin 382 (vezi nota 3).

54. Valens, Ursacius şi Auxentius au reprezentat fruntea arianismului, beneficiind de atenţia multor contemporani. Ilarie al Pictaviei s-a remarcat prin lucrări scrise împotriva lor: o istorie a sinodului de la Ariminum (împotriva celor doi), o „aleasă cărticică împotriva lui Auxentius". (vezi Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, cap. C, p. 69; despre Auxentius, în aceeaşi lucrare, nota 267 la p. 121)

55. Constantius, sub a cărui domnie se petrec acestea, trecea drept un mare apărător al arienilor.

56. Sfântul Atanasie, Părinte al Bisericii, adversar neîmpăcat al arianismului, a fost episcop al Alexandriei (ca antiarian s-a manifestat strălucit la sinodul de la Niceea, în 325); exilul îndurat în timpul arianului Constantius, astfel se explică. Opera sa e fundamentală pentru creştinism (în Migne, Patrologia Graeca, tom XXV - XXVIII). A scris desigur şi el împotriva lui Valens şi Ursacius. (vezi în Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, cap. LXXXVII, pp. 64 - 65)

57. Gestul lui Iulian (Flavius Claudius Iulianus, numit Apostata, din cauza întoarcerii sale la păgânism, ultimul împărat – 361 - 363 – din dinastia întemeiată de Constantinus I) nu reflectă nicidecum bunăvoinţa sa faţă de creştinism, ci este începutul unor strădanii concertate de a semăna discordia printre ierarhi şi credincioşi. Scurta domnie a lui Iulian a reprezentat ultima tentativă serioasă de restaurare a cultelor păgâne, în alianţă cu evreii cărora le-a promis ajutor în reclădirea Templului. Se pare că dispreţul lui Iulian pentru creştinism era, în primul rând, unul cultural, dacă e să-l credem pe Grigore din Nazianz, care-l citează într-o cuvântare polemică: „Întreaga voastră înţelepciune se reduce la acel credeţi doar. Parcela voastră cuprinde neştiinţa şi grosolănia" (Migne, P.G., XXXV, 637). Dar pentru o imagine corectă şi complexă asupra domniei lui Iulian, (a se vedea Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, ed. cit.). Iulian a fost aspru combătut de Chiril, patriarhul Alexandriei (380 - 444), dar, desigur, „in absentia". Ieronim îl menţionează pe Iulian în Prolog la *Despre bărbaţii*..... (p. 11) printre „câinii turbaţi împotriva lui Christos".

58. Vezi nota 56.

59. Sfântul Ilarie al Pictaviei (Hilarius Pictaviensis, sau, azi, la francezi Saint Hilaire de Poitiers), Părinte al Bisericii, adversar al arianismului (vezi nota 54); pentru date despre operă, a se

vedea pe larg în Pierre de Labriolle, *Histoire.....*, pp. 318 - 334.

60. Eusebius, sardinian prin naştere, a fost relegat (spre deosebire de exil, relegarea nu presupunea pierderea tuturor drepturilor) în timpul lui Constantius. Pentru amănunte a se vedea în Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, cap. XCVI, pp. 67 - 68.

61. Eusebius, Theognis şi Teonas au fost primii arieni (după Arius, desigur) care au retractat crezul niceean, fiind exilaţi din ordinul împăratului.

62. Ieronim vorbeşte de un Euzoius în *Despre bărbaţii.....*, cap. CXIII, p. 73, ajuns însă episcop în Cezareea, prieten cu Grigore din Nazianz; în ciuda unei îndelungate confuzii, este cu certitudine, altul decât Euzoius, apropiatul lui Arius.

63. Urmaş întru episcopat al lui Petru din Alexandria, l-a reprimit pe Arius în sânul Bisericii alexandrine; Arius deja în tinereţe fusese excomunicat de episcopul Petru pentru insubordonare şi pactizare cu Meletius, un alt viitor eretic, pe care Ieronim nu îl pomeneşte însă.

64. Sinodul de la Niceea a avut loc în 325, deci cu vreo 45 de ani în urmă.

65. În original, termenul grecesc e scris latineşte *homusion*; ulterior teologia de limbă latină a creat termenul *consubstantialitas*, pornind de la adjectivul augustinian *consubstantialis*.

66. Atanasie, Ilarie al Pictaviei şi Eusebius din Vercelli.

67. Sinodul a fost convocat de Atanasie în 362, la întoarcerea lui din exil, cu scopul declarat de a-i reprimi pe cei înşelaţi şi „arianizaţi" fără voie la Ariminum. Gestul lui Atanasie a avut ca egal strădania lui Ilarie al Pictaviei în occident; reprimirea de la arieni a tuturor, în primul rând a episcopilor, a fost imediat contestată de Lucifer, adeptul unei atitudini fără echivoc faţă de *lapsi* (cei căzuţi), mai ales dacă erau ierarhi.

68. Semnificativ că în *Despre bărbaţii.....*, scrisă desigur, după *Disputa.....*, Ieronim nu îi reproşează nimic lui Lucifer, care rămâne un model „cu o uimitoare statornicie şi cu gândirea pregătită pentru martiriu". (cap. XCV, p. 67)

69. Exprimarea aproape identică a aceleiaşi frământări la Augustin în predici (a se vedea *Despre tăcere*, în Augustin, *Soliloquia. Sermones*, introd. traducere şi note de Dan Negrescu, Ed. de Vest, Timişoara, 1992, pp. 157 - 160).

70. Pare să fi existat într-adevăr o neînţelegere între Lucifer şi Eusebius din Vercelli în legătură cu

alegerea lui Pavel din Antiohia, susţinută cu bună credinţă – dar contrar înţelegerii – de către Lucifer, şi contestată de către episcopul italic.

71. Ironie la adresa faptului că, de regulă, cei care au greşit şi au fost iertaţi, devin cei mai aprigi susţinători ai necruţării, chiar şi a celor curaţi.

72. Diaconul roman Ilarie a desăvârşit intransigenţa luciferiană până la ultimele consecinţe; aflăm că a făcut parte, alături de Pancratius – alt cleric din Roma – din solia condusă de Lucifer, din partea lui Liberius (episcop al Romei în perioada 352 - 366) către împăratul Constantius (vezi Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, cap. XCV, p. 67).

73. Mai exact: „.....în aceasta, puţine suflete, adică opt, au fost mântuite prin apă. Într-o formă asemănătoare vă mântuieşte şi pe voi acum botezul". (I Petru, III, 20, 21).

74. Cf. „Iar dintre vieţuitoarele curate şi necurate, şi dintre zburătoare, şi din tot ce se mişcă pe pământ, au venit la Noe să pătrundă în arcă, două câte două, parte bărbătească şi femeiască, precum i-a arătat dinainte lui Noe Domnul. (Geneza, VII, 8, 9)

75. Cf. „şi să faci în arcă odăiţe". (Geneza, VI, 14)

76. Cf. „Aruncă pâinea ta pe apele ce trec: căci după îndelungate timpuri o vei regăsi. Dă şapte părţi, ba chiar opt....." (Ecleziastul, XI, 1, 2)

77. Psalmul CXVIII (Alleluia) apare în *Vulgata*, împărţit în 22 de „octave" – adică grupuri de câte opt versuri – corespunzând fiecare câte unei litere din alfabetul ebraic. (vezi la Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, cap. XXXV, p. 40, despre episcopul Irineu din Lugdunum (Lyon) – sfârşitul secolului II - autor al unui important tratat *De ogdoade* (Despre grupul de opt).

78. Vezi Matei, V (predica de pe munte).

79. Cf. „Şi încăperea dinspre afară avea şi pridvor, iar pe frontispiciu palmieri modelaţi; şi erau opt trepte pe care se urca.....
Erau aşadar patru mese de o parte şi patru mese de cealaltă parte; deci pe laturile intrării erau opt mese pe care răpuneau jertfele". (Ezechil, XL, 31, 41)

80. Cf. „După ce au trecut patruzeci de zile, deschizând Noe fereastra ce o făcuse la arcă, i-a dat drumul corbului; acesta a ieşit şi nu s-a mai întors până când n-au secat apele de pe pământ". (Geneza, VIII, 6, 7)

81. Cf. „După acela, a trimis porumbelul să vadă dacă s-au sleit apele de pe faţa pământului. Acesta însă, negăsind unde să zăbovească pe propriile-i picioare, s-a întors în arcă". (Geneza, VIII, 8, 9)

82. Cf. „Porumbelul s-a întors la el, pe înserat, purtând în ciocul său o ramură de măslin cu frunze verzi. A înţeles, aşadar, Noe, că s-au sleit apele de pe pământ“. (Geneza, VIII, 11)

83. Interpretare absolut discutabilă; arca urma să fie făcută astfel: „Şi să o faci astfel: lungimea arcei va fi de trei sute de coţi, lăţimea de cincizeci de coţi, iar înălţimea ei de treizeci de coţi. Vei face o fereastră în arcă, iar partea cea mai înaltă i-o vei desăvârşi *cu cotul*“ (s.n.) (Geneza, VI, 15 - 16); textul *Vulgatei* spune „et in cubito consumabis summitatem eius“, adică voind să însemne că desăvârşirea se va face folosind aceeaşi unitate de măsură – cotul – şi nu specifică *uno cubito*, cum ar fi fost firesc ca să se poată traduce cu *un cot*; ortodoxul spune explicit „usque ad *unum cubitum*“, ceea ce însă nu apare în textul biblic.

84. Cf. „Şi a început Noe să fie agricultor, muncind pământul şi a sădit vie. Şi sorbind vinul, s-a îmbătat şi s-a despuiat în cortul său. Când a văzut aceasta Ham, tatăl lui Canaan, anume că părţile ruşinoase ale tatălui său au fost dezvelite, i-a vestit afară pe cei doi fraţi ai săi“. (Geneza, IX, 20, 21, 22).

85. Cf. „Venind deci slujitorii tatălui familiei, i-au spus acestuia: Stăpâne, oare n-ai semănat tu sămânţă bună în ogorul tău? De unde să fie sălbăţia? Şi le-a spus el: Omul duşmănos a făcut aceasta. Slugile însă i-au răspuns: Vrei să mergem

şi să o culegem? El le-a zis: Nu, ca nu cumva, din întâmplare, culegând sălbăţia, să smulgeţi o dată cu ea şi grâul". (Matei, XIII, 27, 28, 29).

86. Prin tradiţie, datorită lucrării sale, Pavel este *Apostolul* prin excelenţă.

87. Cf. „Iar într-o casă mare nu sunt doar vase de aur şi de argint, ci şi din lemn, şi din lut; iar unele sunt spre cinste, altele însă spre ocară. Aşadar, dacă se va curăţi cineva de acestea (din urmă), va fi vas întru cinste, de folos Domnului, potrivit pentru orice lucrare bună". (II Timotei, II, 20, 21)

88. Proverbul este citat inexact la Ieronim: „Est via quae videtur esse apud homines recta, novissima autem eius veniunt in profundum inferni"; în *Vulgata* (deci tot la Ieronim, dar mai târziu), „Est via quae videtur homini iusta; novissima autem eius deducunt ad moartem", adică „Există o cale care omului îi pare justă, dar surprizele ei conduc la moarte". (Proverbe, XIV, 12).

89. Thascius Cyprianus, unul dintre marii truditori pentru unitatea Bisericii, Părinte al acesteia, este venerat în patrologia răsăriteană şi apuseană ca Sfântul Ciprian, episcop al Cartaginei; Viaţa sa a fost descrisă de diaconul său, Pontius (*Vita Sancti Cypriani*), fiind prima biografie creştină; Ciprian este unul dintre martirii creştinismului; a fost executat în 14 septembrie 258, după repetate iertări din

partea autorităţilor romane (pentru amănunte privind opera şi personalitatea sa, vezi Pierre de Labriolle, *Histoire.....* pp. 176 - 225; Dan Negrescu, *Literatură latină. Autori creştini*, pp. 45 - 53). Ieronim îl prezintă pe Ciprian în *Despre bărbaţii.....*, cap. LXVII, p. 56, cu numele de Ciprian Africanul, despre ale cărui opere i se pare de prisos să vorbească, de vreme ce „sunt mai vestite prin strălucire decât soarele".

90. Sinodul Africii a avut loc în 251, înainte de Paşti şi şi-a axat lucrările pe dezbaterea unui amplu referat, întocmit şi citit de episcopul Cartaginei, devenit ulterior importanta lucrare *De unitate Catholicae Ecclesiae* (vezi textul lucrării tradus de David Popescu, în volumul *Apologeţi de limbă latină*, colecţia PSB, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, pp. 434 - 452).

91. Ştefan I a fost episcop al Romei în perioada 254 - 257.

92. Este vorba de încercarea lui Ciprian de a-i atrage atenţia lui Ştefan asupra hotărârilor Sinodului African convocat în 251, pe vremea când episcop al Romei era Cornelius (251 - 253); atunci s-a dezbătut şi referatul *De lapsis* (Despre cei căzuţi de la credinţă).

93. Ieronim este singurul care pomeneşte despre această nouă hotărâre a episcopilor africani.

94. Cf. „Mă mir că atât de repede treceţi de la acela care v-a chemat pe voi în harul lui Christos, la altă Evanghelie". (Galateni, I, 6)

95. Cf. „Fraţilor, vă îndemn, prin numele Domnului nostru Isus Christos, ca acelaşi lucru să-l spuneţi cu toţii şi să nu fie dezbinări între voi; ci să fiţi desăvârşiţi întru acelaşi cuget şi aceeaşi înţelegere". (I Corinteni, I, 10).
„Totuşi, însemnele apostolatului meu s-au arătat la voi în toată răbdarea, prin semne, prin minuni şi prin puteri". (II Corinteni, XII, 12)

96. Ereziarh din epoca apostolică: în *Faptele Apostolilor* (VIII, 19 - 24) se spune că vrăjea şi uimea neamul Samariei; denumirea de *simonie* dată târguielii celor sfinte provine de la încercarea lui Simon de a cumpăra cu bani ceva din puterea de a da Sfânt Spirit prin impunerea mâinilor. Deja unii autori antici îl consideră iniţiatorul gnosticismului.

97. Gnostic alexandrin, fondator al ereziei ce-i poartă numele, în secolul II; urme ale doctrinei sale se întind până în secolul IV, iar unele idei particulare ale adepţilor săi se regăsesc chiar până în secolul XIV; doctrina sa este un amestec original de iudaism, creştinism, platonism şi pitagorism. Antievanghelismul său s-a manifestat mai ales prin ideea după care nu Isus Christos a murit pe cruce, ci Simon din Cyrene; de altfel el neagă învierea, considerând că

fenomenul în sine este inexistent, reală şi adevărată fiind doar migraţia sufletelor. Despre o lucrare în 24 de volume scrisă de Basilides (azi, pierdută) vorbeşte Ieronim în *Despre bărbaţii.....*, cap. XXI, p. 34. (vezi despre gnoze în Etienne Gilson, *Filosofia în Evul Mediu* trad. Ileana Stănescu, Humanitas, 1995). Cronologic nu corespunde încadrării făcute de Ieronim.

98. În sistemul lui Basilides un rol esenţial îl au ordinele angelice; astfel, primul ordin al îngerilor a creat cele trei sute şaizeci şi cinci de ceruri (corespunzător numărului componenţilor), iar următorul - pământul; astfel, anul Creaţiei are 365 de zile, numărul având valoare sacră; 365 este, prin excelenţă numărul sacralităţii supreme la Basilides, desemnate prin cuvântul grecesc *Abraxas*, după cum urmează: $\alpha = 1$, $\beta = 2$; $\rho = 100$, $\alpha = 1$, $\xi = 60$, $\alpha = 1$, $\sigma = 200$, deci în total 365. Deci Abraxas nu este Dumnezeu în sistemul lui Basilides, ci simbolul verbal al Creaţiei, ridicat la rang de divinitate prin puterea numerică ce îi corespunde. Elementul suprem în sistemul său este Esenţa.

99. Cf. „.....şi au ales şi pe Nicolae, prozelit din Antiohia".(Fapte, VI, 5)

100. Nicolaiţii s-au manifestat ca sectă gnostică, adeptă a libertinajului, reacţionând la restricţiile moralei creştine în formare. Irineu îi consideră adepţi ai lui Nicolae din Antiohia, amintit şi în

Apocalipsa lui Ioan. Datele despre ei sunt nesigure şi lipsite de obiectivitate. Se pare că nicolaiţii au dispărut ca sectă deja în a doua jumătate a secolului II.

101. Samaritenii (numele şi l-au luat de la provincia Samaria unde au fost împământeniţi prin secolul VIII a. Chr., în locul iudeilor luaţi în robia asiriană) proveneau probabil din Media. Au trecut la religia iudaică din proprie iniţiativă, convinşi că dacă vor avea credinţa locului nu se vor mai abate nenorociri asupra lor. La întoarcerea iudeilor din robie, samaritenii, de bună credinţă, s-au oferit să le ajute la reconstrucţia Templului, dar au fost efectiv respinşi, evreii neacceptând să se amestece cu cineva. Reacţia samaritenilor s-a manifestat şi în plan religios, aceştia acceptând mai apoi din textele Sacre doar primele cinci cărţi cunoscute ca şi *Cărţile lui Moise*. Printre samariteni s-au aflat însă, desigur, şi iudei, mai ales că nu toţi locuitorii ţinutului fuseseră luaţi în robie.

102. Tot o sectă iudaică, manifestă în timpul stăpânirii romane, reprezentând acea parte a clerului iudeu care opta pentru o recunoaştere a autorităţii Romei; adversari ai fariseilor.

103. Numele sectei reflectă în aramaică şi ebraică ideea de despărţire (aramaică – *prisim*, ebraică *prusim* – despărţiţi, separaţi). Fariseii se adresau celor mulţi, iar separarea lor îi viza în primul

rând pe saduchei, de care se deosebeau prin scrupule deloc „fără rost" cum crede Ieronim, sau Ortodoxul lui. Au contribuit mult la formarea Talmudului. Accentul pus pe aspectele exterioare impresionante ale cultului le-a adus, cu timpul, o anume depreciere reflectată în înţelesul secund al termenului de *fariseu*.

104. Afirmaţia este fantezistă, cu scopul evident de a-i defăima pe iudei (ceea ce Ieronim nu va mai face după ce se va stabili în Ţinuturile Sfinte unde va avea profesori şi prieteni evrei); irodienii erau cei din anturajul lui Irod cel Mare (Herodes Magnus), formând partida acestuia; luau parte şi la cultul instituit de Irod în onoarea lui Octavianus care în 30 a. Chr. i-a recunoscut titlul de rege al Iudeei, obţinut de la Marcus Antonius. A fost detestat de conaţionalii săi din cauza politicii sale aparent obediente faţă de Roma, iar în plan cultural, din cauza tendinţelor sale elenizante. Privită obiectiv, politica lui Irod a fost una benefică pentru ţara sa care a cunoscut o reală dezvoltare după model roman: şosele, cetăţi etc.; despre adepţii săi nu avem de fapt nici un fel de date concrete; sunt menţionaţi doar nominal în Matei, XXII, 16, şi Marcu, III, 6, XII, 13. Probabil că au ajuns să fie consideraţi sectanţi deoarece, urmând politica lui Irod, s-au abătut de la preceptele partidei teocratice antiromane. Afirmaţia fantasmagorică despre irodieni putea fi luată de Ieronim de la Tertulian, care o pusese în circulaţie (tot cu scop defăimător) prin

lucrarea sa *De prescriptionibus adversus haereticos*, unde spune (cap. XLV) că „Irodienii..... care au afirmat că Irod este Christos".

105. Gnostic din Antiohia, pe timpul împăratului Hadrian; considera că există un Dumnezeu incognoscibil, patern (Tatăl); cu mult sub acesta stă spiritul celor şapte planete, urmează arheii în fruntea cărora se află Dumnezeul iudeu; sub acesta sunt îngerii. Acestei lumi i se opune cea a lui Satan, cel care le-a transmis oamenilor ideea şi pornirea către căsătorie, act profund negativ şi demonic. Isus Christos a fost – în concepţia lui Saturninus – o apariţie pseudocorporală, trupul său fiind un simulacru.

106. Nu este o sectă, ci un nume colectiv reunind mai multe secte şi gnoze precum cainienii, sethiţii etc. Au dat la iveală o serie de lucrări, mai cunoscute fiind *Evanghelia lui Filip, Marile şi micile întrebări ale Mariei*. Nefiind vorba de un grup unitar, conduita ophiţilor a fost extrem de diversă, unii optând pentru o asceză severă până la anormalitate, alţii, dimpotrivă, pentru manifestarea nestăvilită a simţămintelor omeneşti.

107. Eretici, adoratori ai lui Cain, în secolul II p. Chr.

108. Una din ereziile ophite; reprezentanţii săi se considerau plăcuţi lui Dumnezeu, în măsura în care Seth – al treilea fiu al lui Adam şi patriarh al omenirii – ar fi părintele ramurii curate,

nepăcătoase a umanităţii, în opoziţie cu Cain, care a generat direcţia rea, plină de păcate. Sethiţii s-au remarcat în secolul II p. Chr. S-au raportat la Seth, considerând că acesta este purtătorul principiilor pe care le va proclama şi vădi Isus Christos.

109. Filosof creştin alexandrin din a doua jumătate a secolului II. Gnoza sa platonizantă a trecut, evident, drept o erezie la vremea aceea. Lumea sferelor, crede gnosticul alexandrin, este dominată de demoni coborâtori din Dumnezeu şi care s-au răsculat împotriva lui (de aceea nu mai alcătuiesc o unitate dumnezeiască); şi sufletele oamenilor au fost iniţial celeste, după care, din cauza păcatelor, au fost aruncate pe pământ; sufletele oamenilor migrează dintr-un corp în altul, după moartea fizică. Carpocrates a instituit şi un cult aparte în care, pe lângă Isus, erau cinstiţi şi înţelepţi ai lumii păgâne.

110. Cerinthus, ereziarh de la sfârşitul secolului I – socotit de unii autor al trecerii la gnosticism – consideră că Isus a fost fiul Mariei şi al lui Iosif, având o înţelepciune deosebită de a celorlalţi oameni; eonul sacralităţii s-ar fi pogorât asupra Lui în momentul botezului, pentru a-L părăsi în timpul crucificării. În acea stare, spune Cerinthus, L-a aflat omul Isus pe supremul Dumnezeu, ce diferă însă de Creatorul lumii care este o divinitate de rang inferior. Cerinthus considera absolut necesară păstrarea legiuirii lui Moise, inclusiv a

circumciziei. A propovăduit împărăţia de o mie de ani a lui Christos. A scris o Evanghelie asemănătoare cu cea a lui Matei, precum şi o Apocalipsă; o vreme însă, prin confuzie, i s-a atribuit lui Cerinthus *Apocalipsa* lui Ioan; urmaşii săi, în secolul II, au negat categoric Învierea. Duşmănia dintre Cerinthus şi apostolul Ioan a fost notorie în epocă. Aminteşte de el şi Ieronim în *Despre bărbaţii.....*, cap. IX, p. 26.

111. Ebioniţii au fost eretici din secolul întâi creştin; după Hegesippus, totul a pornit din Biserica Ierusalimului unde Thebutis a provocat o sciziune fiindcă nu fusese rânduit episcop după moartea lui Iacov. Încă înainte de pustiirea Ierusalimului, atât creştinii fideli noului episcop, cât şi adepţii lui Thebutis s-au refugiat în Pella şi Dekapolis, unde au intrat sub influenţa esenienilor; astfel s-a născut erezia ebionită care respectă întru totul credinţa iudaică, dar îl recunoştea şi pe Isus ca Mesia, însă fiu al lui Iosif şi al Mariei. Păstrau Evanghelia după Matei, dar într-o formă incompletă şi pervertită. În legătură cu numele ereziei, unii, precum Ieronim – după cât se vede din text – îl pun pe seama unui oarecare Ebion, deşi majoritatea înclină să creadă că un asemenea personaj istoric nu a existat; conform interpretărilor, care neagă existenţa fizică a lui Ebion, ar fi mai curând vorba de un nume care reflectă puţinătatea lor (fizică şi spirituală), tălmăcindu-se prin „cei săraci". În afară de Ieronim, îi mai aminteşte Tertulian în *De praescriptionibus.....*, Pacianus în *Epistola I*, Ilarie în *De Trinitate* şi alţii.

112. Îngerii (vestitorii) sunt, în acest caz, episcopii.

113. Cf. „Dar am împotriva ta faptul că ţi-ai părăsit iubirea dintâi". (Apocalipsa, II, 4)

114. Cf. „Dar am împotriva ta câteva lucruri: că ai acolo din cei care ţin învăţătura lui Balaam, cel care l-a învăţat pe Balac să le pună în faţă fiilor lui Israel piatră de poticneală, să mănânce carnea jertfelor şi să preacurvească. Astfel ai şi tu din cei ce ţin învăţătura nicolaiţilor". (Apocalipsa, II, 14, 15)

115. Cf. „Dar am împotriva ta câteva lucruri: că o laşi pe femeia Iezabel, ce-şi zice proorociţă, să-i înveţe şi să-i amăgească pe robii mei să preacurvească şi să mănânce din jertfele închinate idolilor". (Apocalipsa, II, 20)

116. Novatus – preot al lui Ciprian – cunoscut prin intransigenţa sa era împotriva reprimirii apostaţilor penitenţi (lapsi). (pe larg la Ciprian al Cartaginei în operele menţionate; vezi şi Dan Negrescu, ...*Autori creştini*, pp. 51 - 53) Legătura sa cu ereziarhul Novatian, la Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, cap. LXX, p. 58.

117. Unitatea colegială se referă la unitatea episcopilor ca urmaşi apostolici, egali între ei prin drepturi şi îndatoriri; prin urmare *collegium episcopale* (adunarea episcopilor) presupune

egalitatea membrilor, analog egalităţii apostolice; nu există un superior printre episcopi, ci eventual un „primus inter pares“, lipsit de putere decizionară. Problema înţelegerii şi unităţii colegiale a episcopilor a fost pe larg dezbătută la Sinodul Africii, tocmai de către Ciprian al Cartaginei în referatul *De unitate.....* (vezi nota 90).

118. Episcop potrivnic lui Ciprian, din motive – pare-se – mai puţin canonice, ci mai mult „de grup“.

119. Vezi Epistola I către Corinteni.

120. Aluzie ironică la adresa diaconului roman, comparat cu miticul Deucalion, singurul bărbat supravieţuitor al potopului dat de Zeus (vezi nota 72).

121. Chiar dacă botezul presupune scufundarea în apă, baia publică era pentru creştini locul desfrânării fizice.

122. Ereziarh monarhian, conform căruia dumnezeirea Tatălui s-a umanizat şi a suferit în Christos. Era originar din Asia Mică, dar a predicat la Roma după 190; a fost combătut de Tertulian.

123. Iuliu I, episcop al Romei în perioada 337 - 352.

124. Marcu, episcop al Romei în perioada ianuarie - august 336.

125. Silvestru I, episcop al Romei în perioada 314 - 335.

126. Ereziarh, ajuns episcop al Antiohiei, care a dus mai departe doctrina lui Artemon (Ereziarh din secolul III), conform căreia Christos a avut doar natură umană. (vezi la Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, cap. LXXI, p. 58 şi nota 212 la p. 117)

127. Marcion (85 - 160) ereziarhul a venit la Roma prin 140, dar s-a dovedit atât de îndepărtat de dreapta credinţă, încât în 144 a fost excomunicat din Biserică. Deşi combătuţi încă de Tertulian, marcioniţii şi-au făcut simţită prezenţa până în secolul V, mai ales în Siria. (menţionat şi de Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, cap. XVII, p. 32, ca fiind „întâiul născut al diavolului")

128. Adepţii lui Valentin (mort pe la 160), gnostic de origine egipteană; învăţătura sa, considerată eretică şi combătută de Irineu şi Tertulian, fusese larg răspândită în Italia şi în Orient.

129. Unele interpretări eronate îi confundă cu adepţii lui Montanus (montaniştii) cu care însă nu au în comun decât catalogarea ca eretici. Montenzii (montenses) erau un grup de donatişti din Roma, al căror lăcaş de cult se afla „in monte" (pe munte), adică pe una din colinele oraşului.

130. Campiţii (campitae sau campenses) erau acei donatişti al căror lăcaş de cult se afla în câmpie; dacă biserica înălţată pe munte oferea o mai mare apropiere de Dumnezeu, cea „în câmpie" dădea o mai largă deschidere. (asupra acestei probleme vezi V. V. Bîcikov, *Estetica antichităţii târzii*, trad. Lucian Dragomirescu, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1984; Réné Guénon, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, trad. Marcel Tolcea şi Sorina Şerbănescu, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997, pp. 211 - 214).
Dintre numeroasele referiri patristice la doctrina lui Donatus, amintim doar câteva, foarte cunoscute: Augustin, *Contra donatiştilor*, *Despre botez*, *împotriva donatiştilor*, *Laudă adusă păcii* (predică împotriva donatiştilor), Ieronim, *Despre bărbaţii.....*, cap. XCIII, pp. 66 - 67, *Epistola I către Damasus*.

131. Idee asimilată unilateral, din lucrarea lui Ilarie trimisă lui Constantius şi în care se spune (cartea II) că „Scripturile nu sunt doar spre citire, ci spre înţelegere; şi nici nu sunt spre neascultare, ci spre bunătatea iubirii".

Cuprins